

Οἱ διαθήκες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης: Ἀνιχνεύσεις γιὰ μία θεολογία τῶν θρησκειῶν

ΑΣΤΕΡΙΟΥ - ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΚΕΧΑΓΙΑ*

Εἰσαγωγή

Στὸ πέρασμα τῶν χρόνων, ὅπως εἶναι φυσικό, ἐπέρχονται πλείστες ἀλλαγές τόσο στὸν τρόπο ζωῆς, ὅσο καὶ στὸν τρόπο σκέψης καὶ ἐπικοινωνίας τῶν ἀνθρώπων. Οἱ ἀλλαγές αὐτές, μὲ τὴ σειρά τους, εἶναι ἀπότοκα τόσο τῶν ἐξελίξεων στὰ ἐπιστημονικά καὶ τεχνολογικά δεδομένα, ὅσο καὶ τοῦ φυσικοῦ τρόπου ἐξέλιξης μιᾶς κοινωνίας. Ἔτσι καὶ ἡ γλῶσσα, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἕναν ζωτανὸ ὄργανισμό, ὁ ὁποῖος ἐξελίσσεται, ἀλλάζει διαρκῶς εἴτε μὲ τὴν ἀπλούστευση ὀρισμένων λέξεων καὶ φράσεων εἴτε μὲ τὴν προσθήκη νέων λέξεων στὸ καθημερινὸ λεξιλόγιο ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ μετασχηματισμὸ στὸ νόημα ἤδη ὑπαρχόντων λεκτικῶν σχηματισμῶν.

Ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἐξελικτικὸ πλέγμα δὲν ξέφυγε καὶ ἡ λέξη «διαθήκη». Σήμερα ὡς γνωστὸν, ἀλλὰ ἤδη ἀπὸ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχή¹, ἡ λέξη δηλώνει τὴν μεταφορὰ κάποιου προσωπικοῦ ἀντικειμένου ἢ περιουσίας σὲ κάποιον ἄλλο πρόσωπο. Στὸ περιβάλλον τοῦ Ἀρχαίου Ἰσραήλ, τὸ ὁποῖο μᾶς ἐνδιαφέρει στὴν παρούσα ἔρευνα, ἡ συγκεκριμένη λέξη ἀποδίδεται μὲ τὸν ὄρο *beriyt* πὺ σημαίνει συμφωνία, συμβόλαιο². Ἡ λέξη αὐτὴ συναντᾶται στὰ 27 ἀπὸ τὰ 39 βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ ἀποδίδει: α) κάποια συμφωνία μεταξὺ ἀνθρώπων ἢ λαῶν (π.χ. Γέν. 31,44; Ἔξ. 34,12), β) μία συμφωνία πὺ γίνεται ἀνάμεσα στὸν Θεὸ καὶ στὸν λαὸ του (π.χ. Ἰερ. 31,31), γ) συμφωνία ἀνάμεσα στὸν Θεὸ καὶ σὲ

* Ὁ Ἀστέριος - Εὐάγγελος Κεχαγιάς εἶναι Μεταπτυχιακὸς Φοιτητὴς τοῦ Τμήματος Θεολογίας τοῦ Α.Π.Θ.

1. BAUER WALTER, ARNDT F. WILLIAM, and GINGRICH F. WILBUR, *A Greek-English Lexicon of the New Testament*, Chicago: Chicago University Press, 1968, σελ. 182.

2. ΔΟΪΚΟΣ ΔΑΜΙΑΝΟΣ - ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΙΑΤΙΑΔΗΣ, *Γλωσσικὴ Ἀνάλυση τῆς Πεντατεύχου μὲ Στοιχεῖα Ἑβραϊκῆς Γλώσσας*, Θεσσαλονίκη: Ἐπίκεντρο, 2008, σελ. 67 καὶ <http://www.tms.edu/tmsj/tmsj10m.pdf>, σελ. 175.

μεμονωμένα ἄτομα (π.χ. Γέν. 9) μὲ σκοπὸ νὰ γίνει κάτι ἢ νὰ ἀποτραπεῖ κάτι, δ) συμβόλαια κοινωνικῆς φύσεως, ὅπως συμβόλαια γάμου (π.χ. Παρ. 2,17) καὶ ε) ἐμπορικὲς συμφωνίες (π.χ. Α΄ Βασ. 20,34). Στὶς περιπτώσεις ὅπου ὑπάρχει κάποια διαθήκη μὲ τὸ Θεό, ὁ Θεὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ κάνει τὸ πρῶτο βῆμα γιὰ μίαν τέτοια συμφωνία.

Σύμφωνα μὲ μίαν ἐνδιαφέρουσα θέση, ὁ ὅρος *beriyit* προέρχεται ἀπὸ τὴ ρίζα *bar* ποὺ σημαίνει σιτηρὰ. Μὲ σιτηρὰ ταΐζονταν τὰ κοπάδια προκειμένου νὰ παχύνουν γιὰ νὰ εἶναι ἔτοιμα γιὰ τὴ σφαγὴ. Ἔτσι ἡ λέξις *beriyit* δήλωνε καὶ τὸ ζῶο, τὸ ὁποῖο θυσιαζόταν κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς τελετῆς τῆς διαθήκης. Χρησιμοποιοῦνται ἀρκετὲς φράσεις γιὰ τὴ σύναψη διαθηκῶν ἀλλὰ ἡ πιὸ συχνὴ εἶναι ἡ φράσις *karat beriyt*, ὅπου *karat* σημαίνει κόβω, τέμνω καὶ ἔτσι τὸ συσχετίζει μὲ τὰ προλεχθέντα³. Ἄν προσέξουμε τίς περιγραφὰς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης σχετικὰ μὲ τὸ τελετουργικὸ ποὺ λάμβανε χώρα κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς σύναψης μιᾶς συμφωνίας, θὰ παρατηρήσουμε, ὅτι κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς σύναψης, ἕνα θρεφτᾶρι ζῶο διαμελιζόταν καὶ τὰ κομμάτια τοῦ ἀφήνονταν κάτω στὸ ἔδαφος. Ὑστερα τὸ κάθε συμβαλλόμενο μέρος περνοῦσε ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ κομμάτια πιστοποιώντας συμβολικὰ, ὅτι ἂν ἀθετήσῃ τὴ συμφωνία του, τότε τὸ ἕτερον συμβαλλόμενο μέρος θὰ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ τὸν διαμελίσει, ὅπως ἀκριβῶς ἔκαναν στὸ ζῶο ἀνάμεσά τους (π.χ. Γέν. 15 καὶ Ἱερ. 34,18-21). Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι παρατηρεῖται ἕνα παράλληλον στὴν ἀρχαιοελληνικὴ ἐπικὴ ποίησις καὶ ἰδιαιτέρα στὸν Ὅμηρον καὶ στὸν Ἡσίοδον, ὅπου ἀναφέρεται ἀρκετὲς φορὲς ἡ φράσις «τὰ ὄρνια τέμνειν», ὅπου τὰ ὄρνια εἶναι τὰ ζῶα ποὺ προορίζονταν γιὰ θυσία⁴. Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ ἀναφέρουμε, ὅτι παρουσιάσαμε τὴν συγκεκριμένη ἐρμηνεῖαν δειγματοληπτικὰ. Σχετικὰ μὲ τὴν προέλευσιν καὶ τὴν ἀκριβῆ σημασίαν τῆς λέξεως *beriyit*, ἔχουν προταθεῖ πολλὰς διαφορετικὰς ἐρμηνεῖας καὶ οἱ ἐρευνητὲς δὲν ἔχουν καταλήξει ἀκόμα σὲ συμφωνία⁵.

3. Βλ. BENNER A. JEFF, *Ancient Hebrew Dictionary: 1000 Verbs and Nouns of the Hebrew Bible*, College Station: VBW Publishing, 2009, σελ. 78. Ἐπίσης, αὐτὴ ἡ φράσις εἶναι ἰδιαιτέρα σημαντικὴ καθὼς ἡ λέξις *karat* συναντᾶται στὸ Α΄ Σαμ. 22,8 μὲ τὴν ἴδιαν σημασίαν χωρὶς ὁμως τὴ λέξις *beriyit* δίπλα τῆς. Ἀπ' ὅ,τι φαίνεται ἀντικαθιστᾶ τὴ λέξις *beriyit*, ἡ ὁποία κατέληξε πλεονασμὸς.

4. Συγκεκριμένα ἡ φράσις ποὺ χρησιμοποιεῖται συνήθως εἶναι ὄρνια πιστὰ ταμόντες. Συναντᾶται μὲ κάποιες παραλλαγὰς 27 φορὲς στὴν Ἰλιάδα, 3 στὴν Ὀδύσειαν καὶ μίαν σὲ ἀπόσπασμα τοῦ Ἡσίοδου.

5. Γιὰ περισσότερες λεπτομέρειες βλ. <http://www.tmsj.edu/tmsj/tmsj10m.pdf>, σελ. 174-175.

Ἀπὸ ὅλο αὐτὸ τὸ τελετουργικὸ μπορεῖ κανεὶς νὰ κατανοήσῃ τὴ βαρύτητα πὺν εἶχε ἡ σύναψη μιᾶς συμφωνίας στὸν ἀρχαῖο Ἰσραήλ, καθὼς ἡ παραβάσις τῆς σήμαινε θάνατο⁶. Κι αὐτό, γιατί ἡ διαθήκη φανέρωνε τὴ σχέση τοῦ λαοῦ μὲ τὸν Θεό του. Πολλὲς φορές, ὅταν λάμβανε χώρα κάποια καταστροφή, ἡ συνήθης αἰτιολόγησις ἦταν ὅτι ὁ λαὸς ἀθέτησε τὴ συμφωνία του μὲ τὸν Θεὸ καὶ ἔτσι ὁ Θεὸς ἀποδεδεμεύτηκε ἀπὸ τὴ συμφωνία καὶ δὲν δεσμεύεται νὰ προστατέψῃ πλέον τὸ λαὸ του (π.χ. Β΄ Βασ. 17,13-20).

Ἄ ὁρος «διαθήκη» στήν μετὰ Χριστὸν ἐποχὴ καὶ μὲ τὴν βαθμιαία ἐξάπλωσις τοῦ χριστιανισμοῦ ἄλλαξε πλαισιό καὶ πλέον δήλωνε τὸ σύνολο τῶν ἱερῶν ἰουδαϊκῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσαν πλέον γιὰ τοὺς Χριστιανοὺς τὶς προϋποθέσεις τῆς πίστεως τους καὶ τὴν Παλαιὰ Συμφωνία πὺν εἶχε κάνει ὁ Θεὸς μὲ τὸ λαὸ του, ἡ ὁποία ἐκπληρώθηκε στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὴν Καινὴ Διαθήκη, τὴ Νέα Συμφωνία. Ἐπομένως οἱ ὅροι «Παλαιὰ» καὶ «Καινὴ» εἶναι χρονικοὶ καὶ ὄχι ποιοτικοί.

Ἡ ἔννοια τῆς διαθήκης εἶναι διήκουσα ἔννοια καὶ μέσα στὰ διάφορα βιβλία ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποτελεῖται ἡ Παλαιὰ Διαθήκη συναντοῦμε ἀρκετὲς διαφορετικὲς διαθήκες τοῦ Θεοῦ μὲ κάποιους ἐκλεκτοὺς του. Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἀποτελεῖ συλλογὴ πολλῶν βιβλίων, τὰ ὁποῖα γράφτηκαν σὲ διαφορετικὲς ἐποχές, σὲ διαφορετικοὺς τόπους, ἀπὸ διαφορετικοὺς ἀνθρώπους, ἀπευθυνόμενα σὲ διαφορετικοὺς ἀνθρώπους καὶ μὲ διαφορετικὸ περιεχόμενο τὸ καθένα. Ἔτσι μέσα στὸ βιβλίό τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (ἡ ὀνομασία τοῦ ὁποῖου, ὅπως προλέχθηκε δόθηκε μεταγενέστερα) συναντοῦνται τουλάχιστον 8 διαφορετικὲς διαθήκες⁷. Τὰ ἐπόμενα κεφάλαια τῆς ἔρευνας θὰ ἀσχοληθοῦν πιὸ ἀναλυτικὰ μὲ καθεμιά ἀπὸ αὐτὲς τὶς 8 βασικὲς διαθήκες πὺν ἐμπεριέχονται στὸ κείμενο. Πρῶτη εἶναι ἡ διαθήκη τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν Νῶε, ἀκολουθεῖ κατὰ τὴ χρονολογικὴ σειρὰ τῶν γεγονότων, ὅπως μᾶς τὰ ἀναφέρει ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, ἡ διαθήκη μὲ τὸν Ἀβραάμ, ἡ διαθήκη μὲ τὸ Μωϋσῆ, ἡ ἀποκαλούμενη «λευιτικὴ» διαθήκη, ἡ

6. Παρ' ὅτι στίς διαθήκες πὺν γίνονταν ἀνάμεσα στὸν Θεὸ καὶ στὸ λαὸ του, ὅταν ὁ λαὸς ἀθετοῦσε τὴ διαθήκη, δὲν ἦταν πάντα σίγουρη ἡ ἐπιφορὰ τοῦ θανάτου ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Θεοῦ. Παρ' ὅλ' αὐτὰ ἡ ἀθέτησις τῆς συμφωνίας συνοδεύεται συχνὰ μὲ κηρύγματα γιὰ ἐπερχόμενη τιμωρία.

7. Μέσα στὸ βιβλίό τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης συναντῶνται πολλὲς διαθήκες, ὅπως προλέχθηκε. Οἱ συγκεκριμένους 8 εἶναι οἱ διαθήκες στίς ὁποῖες συμμετέχει καὶ ὁ Θεὸς σὰν ἓνα ἀπὸ τὰ συμβαλλόμενα μέρη καὶ συνεπῶς ἔχουν ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὴν ἔρευνα σχετικὰ μὲ τὴ σχέση τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν ἄνθρωπο.

διαθήκη με τὸ Δαυὶδ καί, τέλος, μιὰ ομάδα διαθηκῶν ποὺ ἀποτελεῖ τὶς καινὲς διαθήκες ἐντὸς τῆς Παλαιᾶς, δηλαδὴ ὑποσχέσεις τοῦ Θεοῦ ὅτι θὰ ἀκολουθήσουν καινούργιες συμφωνίες με τὸ λαό του, οἱ ὁποῖες περιλαμβάνονται κυρίως στὰ βιβλία τῶν Προφητῶν. Θὰ πρέπει ἐπίσης νὰ τονιστεῖ ὅτι οἱ διαθήκες αὐτὲς δὲν πρέπει νὰ συγχέονται με βιβλία τῆς ἀποκαλυπτικῆς γραμματείας ποὺ φέρουν τοὺς ἴδιους τίτλους π.χ. Διαθήκη Ἀβραάμ, Διαθήκη Μωϋσέως κ.τ.λ.

Στὸ τελευταῖο κεφάλαιο θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ ἀναζητήσουμε μέσα στὶς παραπάνω διαθήκες, τὴν πιθανὴ ὑπαρξὴ ἑνὸς «πλαισίου» μέσα στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, γιὰ μιὰ θεολογία τῶν θρησκειῶν. Ἄν δηλαδὴ κάποια ἀπὸ αὐτὲς τὶς διαθήκες ἔχει «περιεκτικό» χαρακτῆρα καὶ εἶναι διαθήκη στὴν ὁποία ὁ Θεὸς ἀγκαλιάζει ὅλη τὴ δημιουργία, καθ' ὅσον πολλὲς διαθήκες ἀναφέρονται ἀποκλειστικὰ στὸν ἱερό λαὸ τοῦ Θεοῦ⁸.

1. Ἡ Διαθήκη τοῦ Θεοῦ με τὸν Νῶε

Ἡ διαθήκη τοῦ Θεοῦ με τὸν Νῶε, εἶναι ἡ πρώτη διαθήκη ποὺ συναντᾶμε κατὰ τὴ σειρά τῶν βιβλικῶν γεγονότων. Κάποιοι ἐρμηνευτὲς⁹ πρὶν ἀπὸ αὐτὴν βλέπουν νὰ ὑπάρχει καὶ μιὰ λεγόμενη Ἀδαμικὴ διαθήκη, στὸ 2ο κεφάλαιο τῆς Γένεσεως, ὅμως παρ' ὅτι συναντᾶται μιὰ ἀπαγόρευση τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς Πρωτόπλαστους καὶ μιὰ σιωπηρὴ ὑπόσχεση γιὰ ζωὴ (Γέν. 2,16-17), δὲν ἀναφέρεται πούθενά ἡ λέξις διαθήκη, οὔτε καὶ τὸ βασικὸ τελετουργικὸ ποὺ συνοδεύει κάποιες διαθήκες (π.χ. τὴ διαθήκη με τὸν Ἀβραάμ). Στὴν παρούσα ἐργασία θὰ ἀσχοληθοῦμε μόνο με τὶς διαθήκες ποὺ σίγουρα ἀποκαλοῦσαν οἱ Ἰσραηλίτες ὡς τέτοιες.

Ἔτσι ἡ πρώτη φορὰ ποὺ συναντᾶται ἡ λέξις *beriyt* στὴν Παλαιὰ Διαθήκη εἶναι στὸ Γένεσις 6,18, ὅπου ὁ Θεὸς ὑπόσχεται, ὅτι θὰ καταστρέψει τὶς ζωντανὲς ὑπάρξεις με κατακλυσμὸ ἀλλὰ θὰ συνάψει *beriyt* με τὸν Νῶε καὶ τὴν

8. Σημειωτέον, ὅτι οἱ παραπομπὲς στὰ βιβλικὰ κείμενα θὰ ἔχουν ὡς κύρια βάση τὸ Μασορτικὸ κείμενο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ ὄχι τὴ μετάφραση τῶν Ο', ἐκτὸς κι ἂν θεωρηθεῖ ἀναγκαῖο, ὅπου σὲ τέτοιες περιπτώσεις θὰ ἐπισημαίνεται.

9. Βλ. GENTRY J. PETER καὶ WELLMUM J. STEPHEN, *Kingdom through Covenant: A Biblical - Theological Understanding of the Covenants*, Illinois: Crossway, 2012, σελ. 135, 177-221, ΦΟΥΝΤΑΣ ΙΕΡΕΜΙΑΣ (Μητρ. Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως), *Γένεσις*, Πειραιᾶς, 1986, σελ. 233, EVANS L. RODERICK, *The Covenants Speak: An Examination of the Adamic and of the Noahic Covenants*, North Carolina: Kingdom Builders Publishing, 2009, σελ. 1-22.

οικογένειά του ώστε να σωθούν. Αυτή είναι μία πρώτη διαθήκη του Θεού με τον Νώε πριν από τον κατακλυσμό. Στη συγκεκριμένη διαθήκη, υπάρχει η υπόσχεση του Θεού, ότι θα σωθεί ο Νώε και η οικογένειά του αλλά απουσιάζει ή περιγραφή του τελετουργικού της διαθήκης. Επίσης δεν είναι ξεκάθαρος ο δεσμευτικός όρος για τον Νώε. Πιθανόν η δέσμευσή του να είναι, ότι για να τον σώσει ο Θεός, πρέπει να φτιάξει την κιβωτό και να βάλει μέσα όλα τα είδη ζώων.

Η σημαντική διαθήκη όμως του Θεού με τον Νώε, βρίσκεται μετά το τέλος του κατακλυσμού στο Γένεσις 9. Εκεί ο Θεός εύλογεί τον Νώε και τους συγγενείς του (Γέν. 9,1-2) και τους δίνει την άδεια να έχουν ως τροφή τους «κάθε τι που κινείται στη γη» (Γέν. 9,3) εκτός από κρέας ζώου μαζί με το αίμα του (Γέν. 9,4)¹⁰. Στη συνέχεια τονίζει, ότι θα εκδικηθεί, μέσω των άλλων ζώων, για το αίμα των ανθρώπων που χύθηκε από άλλους ανθρώπους και προειδοποιεί ότι όποιος χύσει το αίμα κάποιου ανθρώπου, και το δικό του αίμα θα το χύσει κάποιος άλλος (Γέν. 9,5-6). Αμέσως μετά ακολουθεί η διαθήκη, όπου ο Θεός δεσμεύεται να μην καταστρέψει ποτέ ξανά τη γη με κατακλυσμό¹¹ και μάλιστα όρίζει ένα σημείο (ουράνιο τόξο) ως σημείο διαθήκης ανάμεσα σ' αυτόν και στις υπόλοιπες υπάρξεις (Γέν. 9,11-17)¹². Στη συγκεκριμένη διαθήκη έχουμε την

10. Ίσως σ' αυτό το σημείο να στηρίχθηκε, κατά την εποχή του Μωϋσή, η άποψη που έπρεπε να έχει ένας Ισραηλίτης από τη βρώση πνικτών ή κατασπαραγμένων ζώων, καθώς στα ζώα αυτά δεν αφαιρέθηκε τελετουργικά το αίμα, στο οποίο θεωρούνταν ότι βρισκόταν η ζωή του κάθε οργανισμού, όπως προκύπτει από έτερα χωρία της Παλαιάς Διαθήκης (Βλ. Λευϊτ. 17,10-16; 19,26, Δευτερ. 12,16; 12,23-25 και Α' Σαμ. 14,32-34) αλλά και της Καινής (Βλ. Πράξ. 15,20; 15,29).

11. Είναι ενδιαφέρον το ότι στα μεταγενέστερα κείμενα, με κυριότερο την Αποκάλυψη του Ιωάννη, το μοτίβο του κατακλυσμού, ο οποίος θα καταστρέψει τη γη, εγκαταλείπεται και πλέον η καταστροφή θα γίνει με διαφορετικούς τρόπους, όπου κυριαρχεί κυρίως το στοιχείο της φωτιάς.

12. Υπάρχουν 5 αναφορές στο ένατο κεφάλαιο σχετικά με το σημείο της διαθήκης και συγκεκριμένα στους στίχους 12, 13, 15, 16 και 17. Η διαφοροποίηση μεταξύ τους έγκειται, στο ότι στους στίχους 12, 15 και 17 η διαθήκη παρουσιάζεται ότι έγινε ανάμεσα στον Θεό και σε όλες τις ζωντανές υπάρξεις, συμπεριλαμβανομένων των ανθρώπων, ενώ στο στίχο 13 παρουσιάζεται ότι έγινε ανάμεσα στον Θεό και στη γη, και τέλος στον στίχο 16 ανάμεσα στον Θεό, στη γη και σε όλες τις υπάρξεις της γης. Το πιο πιθανόν είναι να περιλαμβάνονται τουλάχιστον δύο διαφορετικές περιγραφές της διαθήκης στο ίδιο κεφάλαιο. Όπως και να 'χει οι επαναλήψεις αυτές με τις διαφοροποιήσεις τους μάς βάζουν σε αρκετές σκέψεις, οι οποίες όμως δεν είναι το ζητούμενο της παρούσας εργασίας. Για διαφορετικού είδους προσέγγιση των χωρίων αυτών παραπέμπουμε στο άρθρο του IRWIN BUSENITZ στο <http://www.tms.edu/tmsj/tmsj10m.pdf>, σελ. 183-186.

ὑπόσχεση τοῦ Θεοῦ, ὅτι δὲν θὰ ξαναγίνει κατακλυσμός¹³, ὅμως οἱ ὄροι τῆς συμφωνίας τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ τηρήσει ὁ ἄνθρωπος, δὲν εἶναι σαφεῖς.

Τὸ πιὸ σημαντικό ὅμως σὲ ὁλόκληρο τὸ κεφάλαιο εἶναι, ὅτι ἡ συγκεκριμένη διαθήκη συνάπτεται ἀνάμεσα στὸ Θεὸ καὶ σὲ κάθε ζωντανὴ ὑπαρξη (Γέν. 9,9-10). Συμπεριλαμβάνονται ὁ Νῶε, ἡ οἰκογένειά του, οἱ ἀπόγονοί του, ὅλα τὰ πτηνά, τὰ κτήνη καὶ τὰ θηρία τῆς γῆς καθὼς καὶ ἡ ἴδια ἡ γῆ. Μετὰ τὴν καταστροφή τῆς ἀνθρωπότητας ἀπὸ τὸν κατακλυσμὸ, οἱ μόνου πού σώθηκαν σύμφωνα μὲ τὴ βιβλικὴ ἀφήγηση, ἦταν ὁ Νῶε καὶ τὰ παιδιὰ του. Ἀπὸ τὰ παιδιὰ τοῦ Νῶε προέκυψε ἡ ὑπόλοιπη ἀνθρωπότητα (Γέν. 10,32)¹⁴. Ἡ συγκεκριμένη διαθήκη λοιπὸν ἔχει οἰκουμενικὸ χαρακτῆρα καὶ ἀποτελεῖ διαθήκη τοῦ Θεοῦ μὲ κάθε ζωντανὴ ὑπαρξη¹⁵.

2. Ἡ Διαθήκη τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν Ἀβραάμ

Ἀμέσως ἐπόμενη διαθήκη πού συναντᾶται εἶναι αὐτὴ μὲ τὸν Ἀβραάμ. Μία διαθήκη, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται δύο φορὲς μὲ κάποιες παραλλαγές, μία στὸ Γένεσις 15 καὶ μία στὸ Γένεσις 17.

Στὸ κεφάλαιο 15, ἐμφανίζεται ὁ Θεὸς στὸν Ἀβραμ καὶ ἀφοῦ τὸν εὐλογεῖ καὶ τοῦ ὑπόσχειται, ὅτι θὰ ἀποκτήσει ἀμέτρητους ἀπογόνους (Γέν. 15,1-6), συνάπτει διαθήκη μαζί του (Γέν.15,7-21). Ἡ διαθήκη αὐτὴ περιλαμβάνει τὴν ὑπό-

13. Ἡ ἴδια ἡ διαθήκη τοῦ Νῶε ἀποτελεῖ μιὰ ἐγγύηση ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν διατήρηση τῆς φυσικῆς τάξης ἐνάντια στὶς δυνάμεις τοῦ χάους. Βλ. O' COLLINS GERALD, *Salvation for All: God's Other Peoples*, Oxford University Press, 2008, σελ. 8. Τὸ βιβλίον τοῦ O'Collins πραγματεύεται τὴν οἰκουμενικότητα τῆς Ἁγίας Γραφῆς προσανατολισμένο τόσο σὲ κοινὰ πρόσωπα καὶ διαθήκες ὅσο καὶ στὴ σοφολογικὴ γραμματεία στὴν ὁποία μποροῦν ἐπίσης νὰ ἀνιχνευτοῦν στηρίγματα μιᾶς θεολογίας τῶν θρησκειῶν. Παρ' ὅλ' αὐτὰ δὲν ἀναπτύσσει ἰδιαίτερα τὰ περὶ Δευτεροσαῖα ἢ Ἱερεμία, πού θὰ συναντήσουμε παρακάτω. Ὡς πρὸς τὴν σοφολογικὴ γραμματεία βλ. *Salvation for All: God's Other Peoples*, Oxford University Press, 2008, p. 54-63.

14. Οἱ ἀπόγονοι τοῦ Νῶε ἦταν οἱ πρόγονοι τῆς ἀνθρωπότητας, καθὼς ὁ Νῶε ἦταν κατὰ κάποιον τρόπο, ἕνας δεῦτερος Ἀδάμ. Ἀπὸ τὰ παιδιὰ του προέκυψε ἡ ὑπόλοιπη ἀνθρωπότητα. Αὐτὸ δὲν συμβαίνει στὴν περίπτωση τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ ὁποίου οἱ ἀπόγονοι δὲν εἶναι πρόγονοι ὅλης τῆς ἀνθρωπότητας ἀλλὰ πρόγονοι ὀρισμένων φυλῶν. Γιὰ περισσότερα βλ. O' COLLINS GERALD, *Salvation for All: God's Other Peoples*, σελ. 9, 15, 65. Ἐπίσης ἀποκαλυπτικὸ εἶναι καὶ τὸ Σοφία Σεργά 44,17.

15. Βλ. WESTERMANN CLAUDIUS, *Biblischer Kommentar Altes Testament*, Bd. 1, Neukirchen Verlag, 1983, p. 631; O' COLLINS GERALD, *Salvation for All: God's Other Peoples*, σελ. 9.

σχεση τοῦ Θεοῦ, ὅτι οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἄβραμ θὰ κυριαρχοῦν σὲ ὅλη τὴ χώρα ἀνάμεσα στὸ ποτάμι τῆς Αἰγύπτου καὶ στὸν Εὐφράτη (Γέν. 15,18β-21). Στὴ συγκεκριμένη διαθήκη ἀναφέρεται γιὰ πρώτη φορὰ τὸ τελετουργικὸ τῆς διαθήκης, γιὰ τὸ ὅποιο ἔγινε λόγος στὴν εἰσαγωγή μετὰ τὴ διαφορὰ ὅμως, ὅτι μόνο ὁ Θεὸς περιγράφεται νὰ περνᾷ ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ τεμαχισμένα ζῶα (Γέν. 15,9-11 καὶ 17-18α)¹⁶.

Στὸ κεφάλαιο 17, ὅταν ὁ Ἄβραμ ἦταν 99 ἐτῶν κατὰ τὴ βιβλικὴ ἀφήγηση, τοῦ φανερώθηκε ὁ Θεὸς μετὰ τὸ ὄνομα El Shaddaj καὶ σύνναψε μαζί του διαθήκη (Γέν. 17,1-2)¹⁷. Στὴ διαθήκη αὐτὴ περιλαμβάνονται 4 ὑποσχέσεις τοῦ Θεοῦ καὶ μία δέσμευση ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων.

1) Ὁ Θεὸς ὑπόσχεται στὸν Ἄβραάμ, ὅτι θὰ γίνεῖ ab hamon gojim (πατέρας πολλῶν ἐθνῶν). Ἔνεκεν αὐτοῦ, τὸ ὄνομά του θὰ μετατραπεῖ ἀπὸ Ἄβραμ σὲ Ἄβραάμ, δηλαδὴ πατέρας λαῶν (Γέν. 17,3-5)¹⁸.

2) Ὁ Θεὸς ὑπόσχεται στὸν Ἄβραάμ, ὅτι θὰ ἀποκτήσει πολλοὺς ἀπογόνους, θὰ γίνεῖ γενάρχης λαῶν καὶ θὰ προέλθουν ἀπὸ αὐτὸν βασιλιάδες (Γέν. 17,6).

3) Ὁ Θεὸς ὑπόσχεται στὸν Ἄβραάμ, ὅτι ἡ διαθήκη αὐτὴ θὰ εἶναι αἰώνια καὶ ὅτι ἔτσι θὰ εἶναι Θεὸς δικός του καὶ τῶν ἀπογόνων του (Γέν. 17,7).

16. Γιὰ περισσότερα στοιχεῖα σχετικὰ μετὰ τὸ περιστατικὸ τοῦ Θεοῦ ποὺ πέρασε μόνο αὐτὸς ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ κομμάτια βλ. GENTRY & WELLUM, *Kingdom through Covenant*, σελ. 251-254.

17. Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι ὁ στ. 1 τὴν ἴδια στιγμὴ ποὺ ἀναφέρει τὸ Θεὸ μετὰ τὸ ὄνομα Yahweh, τὸν παρουσιάζει νὰ λέει γιὰ τὸν ἑαυτοῦ του, ὅτι εἶναι ὁ El Shaddaj. Εἶναι χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τοῦ P, ὅτι παρουσιάζει τὴν ἀποκάλυψη τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ νὰ γίνεταῖ διαδοχικὰ. Ἔτσι, γιὰ τὸν P, ἐνῶ ὁ Θεὸς εἶναι ἓνας καὶ αὐτός, ἀποκαλύπτεται σὲ διαφορετικὰ πρόσωπα μετὰ διαφορετικὰ ὀνόματα. Στὴν ἀρχέγονη περίοδο, τὸν ὀνομάζει Elohim, στὸν Ἄβραάμ παρουσιάζεται ὡς El Shaddaj, στὸ Μωϋσῆ Yahweh κ.τ.λ. Γιὰ περισσότερες λεπτομέρειες βλ. ZIMMERLI W., *Ἐπίτομη Θεολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, μετάφρ. Β. Στογιάννος, Ἀθήνα: Ἄρτος Ζωῆς, 1981, σελ. 21; ΚΑΪΜΑΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, *Θέματα Παλαιδιαθηκῆς Θεολογίας*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 2007, σελ. 21, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΙΑΤΙΑΔΗΣ, *Ῥῆμα Κυρίου Κραταῖόν: Ἀφηγηματικὰ κείμενα ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, 2005, σελ. 180-182.

18. Τὸ ὄνομα στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἀλλὰ καὶ στὴν εὐρύτερη Μέση Ἀνατολὴ σχετίζεται μετὰ τὸ πεπρωμένο καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ ὀνόματος ἀπὸ Ἄβραμ σὲ Ἄβραάμ δηλώνει ἀλλαγὴ πορείας στὴ ζωὴ τοῦ Ἄβραάμ. Τὸ ἀξιοσημείωτο ὅμως σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωση εἶναι ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Ἄβραμ ὡς ab gojim. Ὁ ὄρος gojim χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ δηλώσει μόνο τὰ εἰδωλολατρικὰ ἔθνη. Ὁ Ἄβραάμ θὰ γίνεῖ πατέρας εἰδωλολατρικῶν ἐθνῶν. Γιὰ περισσότερες λεπτομέρειες βλ. WALTON H. JOHN, *Ancient Near Eastern Thought and the Old Testament: Introducing the Conceptual World of the Old Testament*, Michigan: Baker Academic, 2006, pp. 88-90. Σχετικὰ μετὰ τὴ λέξι gojim βλ. ΔΟΪΚΟΣ ΔΑΜΙΑΝΟΣ - ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΙΑΤΙΑΔΗΣ, *Γλωσσικὴ Ἀνάλυση τῆς Πεντατεύχου μετὰ Στοιχεῖα Ἑβραϊκῆς Γλώσσας*, Θεσσαλονίκη: Ἐπίκεντρο, 2008, σ. 74.

4) Ὁ Θεὸς ὑπόσχεται στὸν Ἀβραάμ, ὅτι θὰ δώσει στοὺς ἀπογόνους του, τὴν χώρα στὴν ὁποία τώρα κατοικεῖ ὡς ξένος (Γέν. 17,8).

5) Ὁ Θεὸς ζητάει ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ καὶ τοὺς ἀπογόνους του νὰ περιτέμνονται. Αὐτὸς εἶναι ὁ δεσμευτικὸς ὄρος ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ ἀπόδειξη, ὅτι θὰ θυμῶνται καὶ θὰ τηροῦν τὴ διαθήκη (Γέν. 17,9-14).

Ἐπάρχουν πολλὲς καὶ μακροχρόνιες συζητήσεις γύρω ἀπὸ τὶς διαθήκες τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν Ἀβραάμ, τόσο ἀπὸ ἄποψη χρονολόγησης καὶ σύνθεσής τους, ὅσο καὶ ἀπὸ ἄποψη θεολογική¹⁹. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ συγκεκριμένη διαθήκη κυρίως μὲ τὴν ἀναφορὰ τῆς σὸ ἔθνος πὺ ἀνήκει σὸ Θεό, ἀποτελέσει πηγὴ πολλῶν παρερμηνεύσεων, οἱ ὁποῖες συχνὰ κατέληγαν σὲ παράλογα συμπεράσματα, ὅπως γιὰ παράδειγμα τὸ κείμενο τοῦ Raymond Cart (καὶ δυστυχῶς ὑπάρχει πλῆθος τέτοιων κειμένων), τὸ ὁποῖο συνδυάζει τὴ διαθήκη τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν Ἀβραάμ μαζὶ μὲ ἄλλα παλαιοδιαθηκικά, καινοδιαθηκικά, πατερικά καὶ παραφιλολογικά ἀποσπασματικά χωρία καὶ ὕστερα ἀπὸ ἀρκετοὺς αὐθαίρετους μαθηματικὸς ὑπολογισμοὺς, καταλήγει σὸ συμπέρασμα, ὅτι ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὸν Ἐθνικὸ Ὑμνο τῆς Ἀμερικῆς μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε, ὅτι ἡ Ἀμερικὴ δημιουργήθηκε, ἐπειδὴ τήρησε τὶς ἐντολὲς τοῦ Θεοῦ καὶ ἀποτελεῖ τὸ νέο λαὸ τοῦ Θεοῦ²⁰. Ὁ Cart εἶναι ἓνα ἀκράϊο παράδειγμα πὺ δείχνει τὴ σημαντικότητα τῆς διαθήκης γιὰ τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο (Ἀμερικάνο). Τὸ χρησιμοποιοῦ

19. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἀποτελεῖ τὸ βιβλίον τοῦ Herbert Hawes γραμμένο τὸ 1879, τὸ ὁποῖο ἀσχολεῖται μόνον μὲ τὴν Ἀβρααμική διαθήκη καὶ ἂν μᾶς ἐπιτραπῆ ἡ ἀξιολόγηση, ἀποτελεῖ γιὰ τὴν ἐποχὴ του ἓνα πάρα πολὺ πρωτοποριακὸ κείμενο ἂν ἀναλογιστοῦμε τὶς τότε ἀντιλήψεις. Ὁ Hawes βλέποντας καὶ ἐρμηνεύοντας τὴν Παλαιὰ Διαθήκη ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς Καινῆς, προσπαθεῖ νὰ συνδέσει τὶς δύο διαφορετικὲς διαθήκες, ὑποστηρίζοντας, ὅτι δὲν ἀποτελοῦν δύο διαφορετικὲς ἐκδοχὲς τοῦ ἴδιου γεγονότος ἀλλὰ μὴ χρονικὴ συνέχεια. Συγκεκριμένα ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ πρώτη Διαθήκη ἔγινε ἀνάμεσα σὸ Θεὸ καὶ τὸν Ἀβραμ ἐνῶ ἡ δευτέρη ἀνάμεσα σὸ Θεὸ καὶ τὸν (πλέον) Ἀβραάμ. Εἶναι ἓνα γνωστὸ ἐπιχείρημα πὺ χρησιμοποιεῖται κατὰ κόρον ἀπὸ ἀπολογητικὸς κύκλους, τὸ ὁποῖο φαίνεται ἀβέβαιο ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ κείμενο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, διότι ἂν ἦταν πράγματι χρονικὰ συνεχόμενες οἱ διαθήκες, δὲν θὰ ὑπῆρχε μᾶλλον κανένας λόγος νὰ ἐπαναληφθεῖ ἡ ὑπόσχεση τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἀβραάμ καθὼς καὶ ἡ ἐπανάληψη τῆς ὑπόσχεσης γιὰ τὴν κατάληψη τῆς Χαναάν. Τὸ ζήτημα ὁμῶς αὐτὸ δὲν ἀπασχολεῖ τὴν παρούσα ἐργασία καὶ συνεπῶς γιὰ περισσότερες λεπτομέρειες βλ. HAWES H. HERBERT, *The Abrahamic Covenant*, Richmond: Presbyterian Committee of Publication, 1879, σελ. 11-16 ἢ WILLIAMSON R. PAUL, *Abraham, Israel an the Nations: The Patriarchal Promise and its Covenantal Development in Genesis*, Sheffield: Sheffield Academic Press, 2000.

20. Βλ. CART E. RAYMOND, *Abrahamic Covenant: A Study Outline of the Identity of God's People*, Oklahoma: Artisan Publishers, unknown date of publication, pp. 24-37.

ήσαμε σ' αυτό το σημείο για να δείξουμε πώς ναι μὲν τὰ κείμενα τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἀπασχολοῦν καὶ ἐνδιαφέρουν ἀρκετὸ κόσμο καὶ ἰδίως τὴν πιστεύουσα κοινότητα, ὅμως χρειάζεται πολὺ προσοχή, ὅταν προσεγγίζει κανεὶς ἓνα κείμενο ποὺ γράφτηκε πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ του καὶ μάλιστα ὅταν δὲν γνωρίζει τὸ πολιτιστικὸ περιβάλλον μέσα στοῦ ὁποῖο συντέθηκε.

Πέρα ἀπὸ τέτοιου εἴδους ἐρμηνεῖες, ἡ διαθήκη μὲ τὸν Ἀβραὰμ ἀποτελεῖ ἓνα ὄντως βασικὸ σημεῖο τῆς ἰουδαϊκῆς ἱστορίας. Ὁ Θεὸς κάνει συμφωνία μὲ τὸν μετέπειτα ἀναγνωρισμένο ὡς πατέρα τοῦ ἰσραηλιτικοῦ καὶ τοῦ ἀραβικοῦ γένους. Ἀπὸ τὴ σκοπιὰ μᾶς θεολογίας τῶν θρησκευτῶν ἀποτελεῖ τὴ διαθήκη τοῦ Θεοῦ μὲ ἓναν ἐκλεκτὸ του καὶ συνεπῶς φαίνεται νὰ μὴν ἔχει τὴν οἰκουμενικὴ σημασία τῆς διαθήκης μὲ τὸν Νῶε. Τόσο στὴ διαθήκη τοῦ κεφαλαίου 15 (Γέν.15,1-8 καὶ 18-21) ὅσο καὶ στὴ διαθήκη τοῦ κεφαλαίου 17 (Γέν.17,4-8) εἶναι ξεκάθαρο, ὅτι ἡ διαθήκη ἀφορᾷ τὸν Ἀβραὰμ καὶ τοὺς ἀπογόνους του καὶ συνεπῶς θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηριστεῖ περιεκτικὴ ἀλλὰ ἡ περιεκτικότητά της εἶναι περιορισμένη σὲ συγκεκριμένους λαοὺς καὶ ὄχι σὲ ὅλη τὴν πλάση, ὅπως συμβαίνει μὲ τὴ διαθήκη τοῦ Νῶε. Μάλιστα στοῦ Γέν. 17,7 ὁ Θεὸς ἀναφέρει, ὅτι τὴ διαθήκη τὴ συνάπτει μαζί μὲ τὸν Ἀβραὰμ ἀλλὰ θὰ ἰσχύει καὶ γιὰ ὅλες τὶς γενεὲς τῶν ἀπογόνων του.

Ἄν ληφθοῦν ὑπόψη ὅμως τὰ λεγόμενα τοῦ κεφαλαίου 12, ὅπου ὁ Θεὸς παρουσιάζεται νὰ προτρέπει τὸν Ἀβραὰμ νὰ φύγει ἀπὸ τὴ χώρα του καὶ τοῦ ὑπόσχεται ὅτι θὰ κάνει τὸ ὄνομά του ξακουστὸ καὶ ὅτι μ' αὐτὸν θὰ εὐλογηθοῦν ὅλα τὰ ἔθνη τῆς γῆς (*wenibreku beka kol mišrechoth haadamah*)²¹, τότε ἴσως μπορεῖ κανεὶς νὰ ἰσχυριστεῖ, ὅτι ναι μὲν ἡ διαθήκη τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν Ἀβραὰμ δὲν εἶναι οἰκουμενικὴ ἀλλὰ ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Ἀβραὰμ ἀποτελεῖ οἰκουμενικὸ σύμβολο, καθὼς μὲ αὐτὸν θὰ εὐλογηθοῦν ὅλα τὰ ἔθνη τῆς γῆς.

3. Ἡ Διαθήκη τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν Μωυσῆ

Οἱ Ἰσραηλίτες μετὰ τὴν ἔξοδό τους ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο ἐγκαταστάθηκαν στὴν ἔρημο Σινᾶ. Τότε ὁ Μωυσῆς ἀνέβηκε πάνω στοῦ βουνὸ γιὰ νὰ συναντήσῃ τὸ

21. Σχετικὰ μὲ τὸ «ἐνευλογηθήσονται ἐν σοί» καὶ τὸν τρόπο αὐτῆς τῆς εὐλογίας ὑπάρχουν ἀρκετὲς διαφορετικὲς ἐρμηνεῖες, οἱ ὁποῖες δὲν ἀνήκουν στοῦ σκοποῦ τῆς παρούσας ἐργασίας. Πάντως ἀκόμα καὶ ἂν ἡ εὐλογία τῶν ἐθνῶν δὲν ταυτίζεται μὲ τὴ σωτηρία τους, δὲν παύει νὰ ἔχει παρ' ὅλα αὐτὰ οἰκουμενικὴ χροιά.

Θεό. Ὁ Θεὸς τοῦ εἶπε νὰ μεταφέρει στοὺς Ἰσραηλίτες, πὼς ἂν ἐκτιμοῦν τὰ ὅσα ἔκανε γι' αὐτοὺς ἀρκεῖ νὰ τηρήσουν τοὺς λόγους του καὶ νὰ κρατήσουν τὴ διαθήκη του. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο θὰ εἶναι ἀποκλειστικά δικός του λαός. Αὐτὰ ἀναφέρονται περιληπτικά στὸ ᾠδ. 19,1-8. Στὸ σημεῖο αὐτὸ δὲν εἶναι ξεκάθαρο, ἂν ἡ διαθήκη στὴν ὁποία ἀναφέρεται ὁ Θεὸς εἶναι ἡ διαθήκη ποὺ εἶχε γίνει μὲ τὸν Ἀβραάμ ἢ ἀποτελεῖ νύξη σὲ κάποια διαθήκη ποὺ πρόκειται νὰ γίνει. Βλέποντας τὴ συνέχεια τοῦ κειμένου μᾶλλον πρόκειται γιὰ τὸ δεύτερο. Τὰ κεφάλαια ποὺ ἀκολουθοῦν περιέχουν:

A) τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ, τὶς γνωστὲς 10 ἐντολές²² (ᾠδ. 20,1-21).

B) ἕτερες ἐντολές τοῦ Θεοῦ μὲ νομικο-κοινωνικὸ ἢ θρησκευτικὸ - λατρευτικὸ περιεχόμενο (ᾠδ. 20,22-23,31)²³.

Γ) καὶ μία ἀκόμα ἐπικύρωση τῆς διαθήκης στὸ κεφ. 24, ὅπου ὁ Μωυσῆς ἔχτισε ἕνα θυσιαστήριο γιὰ τὸ Θεό, ἔσφαξε μερικὰ βόδια καὶ μὲ τὸ μισὸ αἷμα ράντισε τὸ θυσιαστήριο ἐνῶ τὸ ἄλλο μισὸ τὸ ἔβαλε σὲ δοχεῖα καὶ ράντισε ὕστερα τὸ λαό, λέγοντας πὼς εἶναι τὸ αἷμα τῆς διαθήκης μὲ τὸ Θεό (ᾠδ. 24,4-8)²⁴.

Εἶναι φανερὸ ἀπὸ τὰ παραπάνω, ὅτι ἡ διαθήκη τοῦ Θεοῦ μὲ τὸ λαό του συνίσταται στὴν τήρηση, ἀπὸ μέρους τοῦ λαοῦ, αὐτῶν τῶν ἐντολῶν καὶ τῶν κανόνων. Οἱ κανόνες αὐτοὶ προσπαθοῦν νὰ χαράξουν τὴν ὀρθὴ σχέση τόσο ἀνάμεσα στὸ Θεό καὶ στοὺς πιστοὺς του, ὅσο καὶ μεταξὺ τῶν ἴδιων τῶν πιστῶν. Στὸ ᾠδ. 24,7 ἀναφέρεται ὅτι ὁ Μωυσῆς πῆρε τὸ βιβλίον τῆς διαθήκης (sepher haberiyt) καὶ τὸ διάβασε στὸ λαό. Ἀπ' ὅτι φαίνεται τὸ βιβλίον τῆς διαθήκης μᾶλλον περιεῖχε γραμμένες ὅλες αὐτὲς τὶς ἐντολές ἢ τουλάχιστον τὶς 10 πρῶτες. Αὐτὴ εἶναι ἡ διαθήκη τοῦ Θεοῦ ἢ ἀλλιῶς ὁ Νόμος τοῦ Μωυσῆ, τὸν ὁποῖο ὕστερα ἀπὸ περίπου χίλια χρόνια ὑποστήριξε ὁ Ἰησοῦς, ὅτι ἦρθε ὁ ἴδιος γιὰ νὰ τὸν πληρώσει²⁵ καὶ ὅτι ἀπ' αὐτὸ τὸν Νόμο δὲν ἐπιτρέπεται κανεὶς νὰ καταργήσει τί-

22. Χρησιμοποιοῦμε ὡς *terminus technicus* τὸν ὄρο «ἐντολές», ὁ ὁποῖος ἀπουσιάζει ἀπὸ τὸ κείμενο. Ἀντίθετα συναντοῦμε τὸν ὄρο *dibre* δηλαδὴ λόγια ἢ σύμφωνα μὲ τοὺς Ὁ ῥήματα Κυρίου. Βλ. ᾠδ. 34,28; Δευτ. 4,13 κ.τ.λ. Σχετικὰ μὲ τὶς δέκα ἐντολές καὶ μὲ τὴν σχέση τους μὲ τὸ περιβάλλον τῆς Μέσης Ἀνατολῆς βλ. GENTRY & WELLMUM, σελ. 327-345.

23. Σχετικὰ μὲ τὶς λοιπὲς ἐντολές τῶν κεφαλαίων 20,22-23, βλ. GENTRY & WELLMUM, *Kingdom through Covenant*, σελ. 345-349.

24. Ἐδῶ συναντᾶμε ἕνα διαφοροτικὸ τελετουργικὸ τῆς διαθήκης σὲ σχέση μὲ ἐκεῖνο τοῦ Ἀβραάμ. Βλ. COLLINS GERALD, *Salvation for All: God's Other Peoples*, σελ. 19.

25. Ἡ λέξις «πληρώσει» συναντᾶται στὸ ἀρχαῖο κείμενο καὶ μπορεῖ νὰ πάρει διάφορες ἐρμηνεῖες π.χ. ὀλοκληρώσει, πραγματοποιήσει, συμπληρώσει κ.τ.λ.

ποτα²⁶. Ὁ Νόμος αὐτός ἀποτελεῖ τὴν κεντρικὴ διαθήκη, ἡ ὁποία ἀπασχολεῖ ὁλόκληρο τὸ βιβλίον τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ ρίχνει περισσότερο φῶς στὰ αἷτια τῶν συγκρούσεων ἀνάμεσα στοὺς Φαρισαίους καὶ στὸ Χριστό.

Εἶναι σημαντικό νὰ ἀναφερθεῖ, πὼς ὅταν ὁ Μωυσῆς κατέβηκε κάτω μετὰ τὴν πλάκα τοῦ Νόμου ποὺ τοῦ ἔδωσε ὁ Θεὸς καὶ εἶδε τοὺς Ἰσραηλίτες νὰ λατρεύουν ἓνα χρυσὸ μοσχάρι, τίς πέταξε καὶ τίς ἔσπασε²⁷, συμβολίζοντας ἔτσι, ὅτι ἡ διαθήκη δὲν ἰσχύει πιά, ἐφ' ὅσον τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο συμβαλλόμενα μέρη ἀθέτησε κάποιους ἀπὸ τοὺς ὅρους τῆς συμφωνίας (συγκεκριμένα τίς δύο πρώτες ἐντολές). Ἴσως αὐτὸς νὰ εἶναι ὁ λόγος ἐπανάληψης τοῦ περιστατικοῦ στὸ κεφ. 34. Μάλιστα στὸ στ. 1 λέει ὁ Κύριος στὸν Μωυσῆ νὰ φτιάξει ἄλλες δύο πλάκες, ὅμοιες μετὰ τίς προηγούμενες (karī'sonim). Αὐτὸ ἀποτελεῖ ἴσως μία ἔνδειξη πὼς δὲν πρόκειται γιὰ δύο διαφορετικὲς ἀναφορὲς στὸ ἴδιο γεγονός ἀλλὰ ὅτι τὸ κεφ. 34 ἀποτελεῖ συνέχεια τῶν προηγουμένων. Πάντως πρέπει νὰ εἶναι κανεὶς προσεκτικὸς, διότι ἂν συγκριθοῦν οἱ διαθήκες αὐτὲς καὶ τὸ κεφ. 34 μετὰ τὰ κεφ. 19-24, συναντῶνται ἀρκετὲς διαφορὲς π.χ. ἀναφορὰ σὲ ὄρος Χωρηῖβ καὶ ὄχι σὲ Σινᾶ, διαφορετικὲς ἐντολὲς κ.τ.λ. Ἡ ἀναφορὰ τοῦ στ. 1 θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελεῖ προσπάθεια τοῦ συγγραφέα νὰ συνδέσει τὴ διήγησή του μετὰ τὰ προηγούμενα. Πάντως, ἂν εἶναι ἔτσι, μέχρι ἑνὸς σημείου τὸ κατάφερε. Μετὰ τὴ διάσπαση τῆς πρώτης διαθήκης καὶ ὕστερα ποὺ ὁ Θεὸς σπλαχνίστηκε τοὺς Ἰσραηλίτες (34,5-7), τὸ κεφ. 34 ἀποτελεῖ μία ἐκ νέου διαθήκη ποὺ ἀντικαθιστοῦσε τὴν παλιὰ διασπασμένη.

Ἄν τώρα προστρέξει κανεὶς στὸ Δευτερονόμιο ἐκεῖ ξαναβλέπει τὴ διαθήκη μετὰ τὸν Μωυσῆ. Ὑπάρχει πλῆθος ἀναφορῶν στὰ γεγονότα τοῦ Σινᾶ/Χωρηῖβ ὅπως Δευτ. 4,23; 5,2; 6,4; 9,9; 28,69 κ.τ.λ. Συγκεκριμένα στὸ 5,2 ἀναφέρει πὼς ἡ διαθήκη ποὺ ἔγινε στὸ Χωρηῖβ δὲν ἔγινε μόνο μετὰ τοὺς πατεράδες²⁸ τοὺς ἀλλὰ καὶ μετὰ τοὺς ἴδιους ποὺ βρισκόνταν ἐν ζωῇ. Αὐτὸ εἶναι πολὺ σημαντικό διότι παρουσιάζει τὴ διαχρονικότητα τῶν διαθηκῶν καὶ τὸν περιεκτικὸ τους χαρακτῆρα.

Ἐπίσης στὸ 6,4 ὑπάρχει ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ κομβικὰ σημεῖα τῆς Πεντατεύχου ποὺ συναντᾶται ἐπίσης καὶ στὴν Καινή, σχετικὰ μετὰ τὸ ποῖα εἶναι ἡ σημαντικότερη ἀπὸ τίς ἐντολές²⁹. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ὁ Θεὸς προτρέπει τοὺς πιστοὺς του νὰ

26. Βλ. Ματθ. 5,17-19.

27. Βλ. Ἐξ. 32.

28. Δὲν εἶναι ξεκάθαρο ἂν μετὰ τὸ πατεράδες τοὺς (et abotenu) ἐννοοῦνταν οἱ τρεῖς Πατριάρχες ἢ ἀπλὰ οἱ πρόγονοὶ τοὺς γενεαλογικά.

29. Βλ. Ματθ. 22,34-40, Μάρκ. 12,28-34, Λουκ. 10,27.

ἀγαπᾶνε τὸ Θεό τους μὲ ὅλη τὴ δύναμή τους, νὰ ἔχουν τὶς ἐντολές του στὴν καρδιά τους καθὼς καὶ νὰ διδάσκουν τὶς ἐντολές αὐτὲς στὰ παιδιά τους.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ κεφ. 28,69-29,14 ὅπου ἀναφέρεται πὼς ὑπῆρχε καὶ μία ξεχωριστὴ διαθήκη πὺν ἔκανε ὁ Μωυσῆς μὲ τοὺς Ἰσραηλίτες στὴ Μωᾶβ, ἐπιπλέον³⁰ ἀπὸ αὐτὴν πὺν ἔκαναν στὸ ὄρος Χωρηῖβ. Συνεπῶς φαίνεται πὼς τὸ Δευτερονόμιο εἶναι μία διαθήκη πὺν ἀποτελεῖ συμπλήρωμα σὲ αὐτὴν πὺν ἔγινε στὸ Σινᾶ/Χωρηῖβ καὶ δὲν ἔχει σκοπὸ νὰ ἐπισκιάσει καὶ νὰ ἀντικαταστήσει τὴν προηγούμενη. Ἴσως φαίνεται λίγο βιαστικὸ τὸ συμπέρασμα, ὅμως ἡδη ἢ γενιὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν πὺν μετεῖχαν στὸ Χωρηῖβ εἶχε πεθάνει καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο οἱ ἀπόγονοί τους τόνισαν τὸ γεγονὸς πὼς ἡ διαθήκη ἰσχύει καὶ γιὰ τοὺς ἴδιους. Ἡ διαθήκη λοιπὸν πὺν ἀναφέρει τὸ Δευτερονόμιο μᾶλλον ἔχει τὸ χαρακτηριστὴρα ἀνανέωσης τῆς διαθήκης τοῦ Σινᾶ/Χωρηῖβ. Αὐτὸ βέβαια συνεπάγεται πὼς ἡ διαθήκη πὺν ἀναφέρει τὸ ᾠξ. 34 εἶναι ἢ ἴδια μὲ τὸ ᾠξ. 19-24 καὶ ἀποτελεῖ μία διαφοροτικὴ παράδοση γιὰ τὸ ἴδιο γεγονὸς. Ὅποτε ἔρχεται τὸ Δευτερονόμιο κυρίως μὲ τὸ 28,69-29,14 πὺν ἀποτελεῖ μία ξεχωριστὴ διαθήκη καὶ ἀνανεώνει τὴν παλιὰ κατεστραμμένη συμπληρώνοντάς την. Δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ διακρίνει κανεὶς ποῖο ἀπὸ ὅλα αὐτὰ ἰσχύει ἀκριβῶς, ὅμως ἡ σύνθεση τῶν διαθηκῶν αὐτῶν δὲν εἶναι τὸ θέμα τῆς παρούσας ἐργασίας.

Συνοψίζοντας, στὶς διαθήκες αὐτὲς οἱ πιστοὶ δεσμεύονται νὰ τηρήσουν αὐτὲς τὶς ἐντολές καὶ νὰ τὶς παραδίδουν στὶς ἐπόμενες γενιές, ἐνὼ ὁ Θεὸς δεσμεύεται νὰ «υἰοθετήσει» τὸν Ἰσραὴλ ἀπ' ὅλους τοὺς ὑπόλοιπους λαοὺς τῆς γῆς (βλ. ᾠξ. 19,5: *wihyitem li segullah mikkol ha ammin ki li kol haarets*). Ἡ διαθήκη στὸ Σινᾶ/Χωρηῖβ ἀπ' ὅτι φαίνεται ἦταν διαθήκη ἀποκλειστικότητας, δηλαδὴ ἀπευθυνόταν μόνον στοὺς Ἰσραηλίτες. Πιὸ ἀνοιχτὴ ἀντίθετα φαίνεται ἢ διαθήκη στὴ Μωᾶβ στὸ Δευτ. 28,69-29,14, ὅπου διαβάζουμε στὸ στ. 29,9-14 πὼς τὴ διαθήκη αὐτὴ τὴ δέχτηκαν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν φυλῶν, οἱ πρεσβύτεροι, οἱ ἄρχοντες, ὅλος ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ, συμπεριλαμβανομένων τῶν παιδιῶν καὶ τῶν γυναικῶν ἀλλὰ καὶ οἱ ξένοι πὺν βρισκόνταν μαζί τους καθὼς καὶ αὐτοὶ πὺν τοὺς ἔκοβαν ξύλα ἢ τοὺς ἔφερναν νερὸ (ἴσως ἐννοοῦνται δοῦλοι). Τέλος στὸ στ. 14 ὁ Θεὸς ἀναφέρει πὼς ἡ διαθήκη αὐτὴ δὲν ἰσχύει μόνον γιὰ ἐκείνους πὺν βρισκόνταν ἐκεῖ ἀλλὰ καὶ γιὰ ἐκείνους πὺν δὲ βρισκόνταν ἐκεῖ (*wa et aser enennu roh*

30. Σημειώνουμε πὼς τὸ *millebad* σημαίνει α) ἐκτός, β) πέρα ἀπὸ, καὶ γ) ἐπιπρόσθετα. Ἐπιλέξαμε νὰ μεταφράσουμε τὸ κείμενο μὲ αὐτὴν τὴ λέξη. Γιὰ περισσότερα καὶ γι' αὐτὸ τὸ θέμα, ἀλλὰ καὶ γενικὰ μὲ τὴ διαθήκη τοῦ Δευτερονομίου βλ. GENTRY & WELLUM, *Kingdom through Covenant*, σελ. 378-382.

’immanu hayom). Ἐάν μὲ ὄσους δὲ βρίσκονταν ἐκεῖ ἐννοεῖ τοὺς ἀπογόνους ποὺ ἀκόμα δὲν εἶχαν γεννηθεῖ, τότε παρ’ ὅτι ἡ διαθήκη σύμφωνα μὲ τὴ διήγηση καλύπτει καὶ ξένους ποὺ ἦταν ἐκεῖ, ἀποτελεῖ πάλι διαθήκη ἀποκλειστικότητας καθὼς καὶ οἱ ξένοι αὐτοὶ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὅτι καλύφθηκαν ἀπὸ τὴ διαθήκη λόγω τῆς παρουσίας τους κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ γεγονότος, δηλαδή ἐπειδὴ βρίσκονταν ἐκεῖ τὴν κατάλληλη στιγμή. Ἐάν μὲ τὸ «ὄσοι δὲν βρίσκονταν ἐκεῖ» ἐννοεῖ ἄλλα ἔθνη τότε μπορεῖ νὰ τῆς ἀποδοθεῖ ἓνας περιεκτικὸς χαρακτήρας παρ’ ὅτι βέβαια σὲ καμία περίπτωση δὲ φτάνει τὴν οἰκουμενικότητα τῆς διαθήκης μὲ τὸ Νῶε ποὺ κάλυπτε ὅλη τὴ φύση καὶ τὰ δημιουργήματα.

4. Ἡ Λευιτικὴ Διαθήκη

Μετὰ τὴ διαθήκη τοῦ Θεοῦ μὲ τὸ Μωϋσῆ, ἀκολουθεῖ στὸ βιβλίο τῶν Ἀριθμῶν, ἡ διαθήκη τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν Φινεές, τὸν ἐγγονὸ τοῦ Ἄαρῶν καὶ ἀφοῦ ὁ Ἄαρῶν ἦταν ἱερέας καὶ τὸ ἱερατικὸ ἀξίωμα ἦταν κληρονομικὸ, συνεπῶς καὶ ὁ Φινεές ἦταν ἱερέας.

Οἱ Ἰσραηλίτες μετὰ ἀπὸ μία σειρὰ μαχῶν ἐναντίον Ἀμορριτικῶν φυλῶν (Ἀριθμοὶ 21,21-35) εἶχαν πλέον ἐγκατασταθεῖ στὴ χώρα τῶν Μωαβιτῶν (Ἀριθμοὶ 22,1). Ὁ Βασιλιάς τῆς Μωάβ, Βαλακ ἀντιμετώπισε μεγάλο πρόβλημα μὲ τοὺς νεοελθόντες, οἱ ὅποιοι εἶχαν κατακτήσει ἀρκετὲς ἀπὸ τὶς γύρω περιοχὲς καὶ συνεπῶς τὸ βασίλειό του κινδύνευε (Ἀριθμοὶ 22,2-4). Ὑστερα ἀπὸ μία σειρὰ ἀνεπιτυχῶν προσπαθειῶν ἐκδίωξίς τους (Ἀριθμοὶ 22,5 μέχρι κεφ.24), ἔστειλε γυναῖκες Μωαβίτισσες γιὰ νὰ πλαγιάσουν μαζί τους καὶ νὰ τοὺς προσκαλέσουν νὰ θυσιάσουν καὶ νὰ λατρεύουν τοὺς θεοὺς τους (Ἀριθμοὶ 25,1-2), προφανῶς, ὥστε μέσω τῶν ἐπιγαμιῶν νὰ ἀφομοιωθοῦν σιγὰ σιγὰ. Οἱ Ἰσραηλίτες ἀπ’ ὅτι φαίνεται δέχτηκαν πρόθυμα νὰ συμμετάσχουν σ’ αὐτὰ καὶ ἔτσι προκάλεσαν τὴν ὀργὴ τοῦ Θεοῦ, ὁ ὅποιος διέταξε τὸν Μωϋσῆ νὰ θανατώσει ὄσους συμμετεῖχαν στὶς ξένες λατρεῖες (Ἀριθμοὶ 25,3-5). Ἐκείνη τὴ στιγμή ἔφτασε ἓνας Ἰσραηλίτης μὲ μία Μωαβίτισσα³¹ καὶ μόλις τοὺς εἶδε ὁ Φινεές, ὁ ἐγγονὸς τοῦ Ἄαρῶν, πήρε ἓνα δόρυ καὶ τοὺς τρύπησε καὶ τοὺς δύο σκοτώνο- ντάς τους (Ἀριθμοὶ 25,6-8). Τότε ὁ Θεὸς εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν πράξη αὐτὴ τοῦ Φινεές καὶ ξεχωρίζοντάς τον ἀπὸ τοὺς ὑπόλοιπους Ἰσραηλίτες ἔνεκεν τοῦ

31. ἡ Μαδιανίτισσα (midejanith) κατὰ τὸ κείμενο.

ζήλου του για τὸ Θεό, ἀποφάσισε νὰ κάνει διαθήκη μαζί του (Ἄριθμοι 25,10-13). Ἡ διαθήκη αὐτή, εἶναι διαθήκη εἰρήνης (*beriyit shalom*) καὶ ἐξασφαλίζει τὴν αἰώνια ἱεροσύνη τῶν ἀπογόνων τοῦ Φινεὲς καὶ κατ' ἐπέκταση τοῦ Ἄαρων καὶ τοῦ Λευί.

Δὲν εἶναι ξεκάθαρο τί σημαίνει ὁ ὅρος διαθήκη εἰρήνης. Ἄν προσπαθήσουμε νὰ τὸν συλλάβουμε μέσω τοῦ ἴδιου τοῦ κειμένου, τότε εἶναι πιθανὸν νὰ ἐννοεῖ, ὅτι μὲ τὴν θανάτωση τῶν δύο παραβατῶν, συνέβη ἓνα εἶδος ἐξιλαστήριας θυσίας πὺν ἀφαίρεσε τὶς ἁμαρτίες ἀπὸ τὸν Ἰσραηλιτικὸ λαό (Βλ. Ἄριθμοι 25,13), φέροντας τὴν εἰρήνη ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς καὶ στὸν προηγουμένως ὀργισμένο Θεό.

Δυστυχῶς γιὰ τὴ συγκεκριμένη διαθήκη γνωρίζουμε μόνο αὐτὰ. Δὲν ὑπάρχουν πούθενά κάποιοι δεσμευτικοὶ ὅροι γιὰ τοὺς ἀνθρώπους –ἴσως νὰ ὑπονοεῖται ἡ ἐμπιστοσύνη στὸν Θεό– καὶ ἀποτελεῖ μία διαθήκη πὺν ἀπευθύνεται στοὺς ἀπογόνους ἑνὸς ἀνθρώπου καὶ συνεπῶς δὲν ἔχει καμία οἰκουμενικὴ σημασία. Ὁ Θεὸς ὑποσχέθηκε, ὅτι θὰ εἶναι αἰώνια ἡ ἱεροσύνη τῶν ἀπογόνων τοῦ Φινεὲς, πράγμα πὺν ἴσως ὄντως συνέβη τουλάχιστον μέχρι τὴν Καινοδιαθηκικὴ ἐποχὴ, ὅπως μαρτυρεῖ τὸ Α' Χρονικῶν (6,34-35), ὅπου ἀναφέρονται οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἄαρων καὶ ἀνάμεσά τους ὁ Σαδώκ, οἱ ἀπόγονοι τοῦ ὁποῦ κατὰ τὸν προφήτη Ἰεζεκιήλ (44,15) ἦταν οἱ μόνοι πὺν μποροῦσαν νὰ μπαίνουν στὸ ἅγιοστήριο καὶ νὰ ὑπηρετοῦν τὸ Θεό.

5. Ἡ διαθήκη τοῦ Θεοῦ μὲ τὸ Δαυὶδ

Ἐπόμενη διαθήκη μὲ μάλιστα ἐξαιρετικὴ σημασία γιὰ τὴν μετέπειτα ἱστορία καὶ θεολογία τοῦ Ἰσραὴλ εἶναι ἡ διαθήκη τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν Δαυὶδ. Ἡ διαθήκη αὐτὴ περιέχεται μέσα στὴν καλούμενη προφητεία τοῦ Νάθαν στὸ Β' Σαμουὴλ 7.

Ἀρχικὰ ὁ Δαυὶδ ἐκφράζει τὴ στενοχώρια του πὺν ὁ ἴδιος κατοικεῖ σὲ παλάτι ἐνῶ ὁ Θεός, γιὰ τὴν ἀκρίβεια ἢ κιβωτός του, σὲ σκηνή. Σκέφτεται λοιπὸν νὰ χτίσει ἓνα παλάτι - ναό, ὥστε νὰ κατοικεῖ ὁ Θεός, καὶ ὁ προφήτης Νάθαν τὸν προτρέπει νὰ τὸ κάνει (Β' Σαμ. 7,2-3). Τὸ ἴδιο βράδυ ὅμως, ὁ Νάθαν βλέπει ἓνα ὄνειρο, στὸ ὁποῖο τοῦ παρουσιάζεται ὁ Θεός καὶ τὸν πληροφορεῖ νὰ πεῖ στὸ Δαυὶδ πὺς δὲν χρειάζεται ναό, ἄλλωστε τόσα χρόνια δὲν ζήτησε κάτι τέτοιο (Β' Σαμ. 7,4-7). Ἀντίθετα, ὁ ἴδιος ὁ Γιαχβέ, ὑπενθυμίζει στὸ Δαυὶδ ὅσα ἔκανε γι' αὐτὸν στὸ παρελθὸν καὶ τοῦ ὑπόσχεται πὺς θὰ τοῦ φτιάξει ὁ ἴδιος

έναν οἶκο³² (Β΄ Σαμ.7,8-11), ἐννοώντας πὼς θὰ σταθεροποιήσει τὴ βασιλεία του μέσω τῶν ἀπογόνων του, ὅπως θὰ πεῖ στὴ συνέχεια. Ἀκολουθοῦν οἱ ὑποσχέσεις τοῦ Γιαχβέ, στὶς ὁποῖες θὰ ἀναφερθοῦμε ὕστερα (Β΄ Σαμ.7,12-16) καὶ ἡ ἀφήγησις κλείνει μὲ τὴν ἀναγγελία τοῦ ὄνειρου στὸν Δαυὶδ καὶ μὲ μία μακρὰ δοξολογία τοῦ τελευταίου, ὁ ὁποῖος ζητάει τὴν εὐλογία τοῦ Γιαχβέ καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ μὴν ξεχάσει τίς ὑποσχέσεις ποὺ ἔδωσε (Β΄ Σαμ. 7,17-29).

Τὸ πρῶτο πρᾶγμα ποὺ προσέχει κάποιος βλέποντας τὴ συγκεκριμένη διαθήκη τοῦ Θεοῦ μὲ τὸ Δαυὶδ, εἶναι ὅτι δὲν ὑπάρχει πουθενὰ ἡ λέξις «διαθήκη» (*berit*). Δὲν ὑπάρχει οὔτε τὸ τελετουργικὸ τῆς διαθήκης ποὺ συναντήσαμε στὸν Ἀβραάμ. Ἐπομένως τί μᾶς κάνει νὰ πιστεύουμε, ὅτι ἡ προφητεία τοῦ Νάθαν, ἀποτελεῖ μία διαθήκη τοῦ Γιαχβέ μὲ τὸ Δαυὶδ; Ἡ ἀπάντησις εἶναι πὼς ναὶ μὲν δὲν ὑπάρχει κάποιο δηλωτικὸ στὸ συγκεκριμένο κείμενο, ὅτι ἀποτελεῖ διαθήκη, ὅμως ἄλλα κείμενα ποὺ ἀναφέρονται σ’ αὐτὸ τὸ περιστατικὸ, τὸ ὀνομάζουν διαθήκη. Συγκεκριμένα ἀναφέρεται ὡς διαθήκη α) στὸ Β΄ Σαμ. 23,5, ὅπου ἔχουμε τὰ τελευταῖα λόγια τοῦ Δαυὶδ καὶ ἐκεῖ ἀναφέρει πὼς εἶχε κάνει διαθήκη μὲ τὸ Θεὸ γιὰ τὸν πολλαπλασιασμὸ τῶν ἀπογόνων του, β) στὸ Β΄ Χρον. 13,5, ὅπου ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰούδα Ἀβιά, ἀναφέρεται στὴ διαθήκη ποὺ ἔκανε ὁ Γιαχβέ μὲ τὸν Δαυὶδ, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία οἱ ἀπόγονοί του θὰ βασιλεύουν γιὰ πάντα τὸν Ἰσραήλ, γ) στὸν Ψαλμὸ 89³³, ὅπου ἐπίσης ὑπάρχουν ἀναφορὲς στὴ διαθήκη τοῦ Δαυὶδ μὲ τὸ Θεὸ μὲ τὴν ὁποία τοῦ ὑποσχέθηκε πὼς θὰ εἶναι σταθερὸς ὁ θρόνος του καὶ ἡ διαδοχὴ τῶν ἀπογόνων του, δ) στὸν Ψαλμὸ 132³⁴, ὅπου ἔχουμε ξανά ἀναφορὰ στὴ διαθήκη τοῦ Δαυὶδ μὲ τὸ Γιαχβέ καὶ μάλιστα συναντᾶμε κάτι ποὺ δὲν ὑπάρχει στὸ Β΄ Σαμουὴλ 7, ὅτι δηλαδὴ ἂν τὰ παιδιὰ τῶν ἀπογόνων τοῦ Δαυὶδ τηρήσουν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τότε μόνο θὰ ἀνεβαίνουν κι αὐτὰ στὸ θρόνο καὶ θὰ συνεχίζεται ἡ διαδοχὴ³⁵. Αὐτὸ τὸ στοιχεῖο

32. Στὰ ἑβραϊκὰ «*bayit*», στοὺς Ο΄ «οἶκος».

33. Βλ. στ. 3,28,34,39. Ὁ Καϊμάκης πολὺ εὐστοχα ἐπισημαίνει πὼς ὁ ποιητὴς τοῦ ψαλμοῦ δίνει μιὰ ἐλεύθερη περιγραφή τῆς προφητείας τοῦ Νάθαν. Βλ. ΚΑΪΜΑΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ, *Σύντομο Ὑπόμνημα στοὺς Ψαλμοὺς*, Ἀθήνα, 2010, σελ. 308.

34. Γιὰ περισσότερες λεπτομέρειες σχετικὰ μὲ τὸν ψαλμὸ βλ. ΚΑΪΜΑΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, *Σύντομο Ὑπόμνημα στοὺς Ψαλμοὺς*, Ἀθήνα, 2010, σελ. 426-428.

35. Αὐτὸ ποὺ δὲν ἀναφέρεται στὸ Β΄ Σαμουὴλ 7, δὲν εἶναι ὅτι θὰ συνεχιστεῖ ἡ βασιλεία ἀκόμα καὶ τῶν ἀπογόνων τοῦ Δαυὶδ, κάτι ποὺ τὸ βρῖσκουμε στὸ στ. 16 ἀλλὰ ὅτι προϋπόθεσις γιὰ νὰ συνεχιστεῖ ἡ διαδοχὴ τους εἶναι νὰ τηρήσουν καὶ οἱ ἴδιοι τὴ διαθήκη ποὺ ἔγινε πρῶτῶτα μὲ τὸν Μωϋσῆ.

ἐπαναλαμβάνεται καὶ στὸ Α΄ Βασιλέων 2,3-4³⁶, ὅπου ἀναφέρονται ξανὰ τὰ τελευταῖα λόγια τοῦ Δαυὶδ καὶ ὑπάρχει ἡ προτροπή του πρὸς τὸ Σολομῶντα νὰ τηρήσει τὴ Διαθήκη τοῦ Γιαχβὲ μὲ τὸν Μωυσῆ ὥστε νὰ πραγματοποιηθοῦν ὕστερα καὶ ὅσα ὑποσχέθηκε ὁ Θεὸς στὸν Δαυὶδ καὶ μάλιστα νὰ νουθετήσῃ τὸ ἴδιο καὶ στὰ παιδιὰ του, ἂν ἐπιθυμοῦν νὰ συνεχίσουν στὴ διαδοχὴ τοῦ θρόνου.

Στὸ συγκεκριμένο σημεῖο εἶναι ἐνδιαφέρουσα ἡ σύνδεση μεταξύ τῆς διαθήκης τοῦ Μωυσῆ καὶ τῆς διαθήκης τοῦ Δαυὶδ, χαρακτηριστικὸ παράδειγμα, ὅτι ἡ μία διαθήκη τοῦ Θεοῦ μὲ κάποιον ἐκλεκτό του, δὲν ἀναιρεῖ τις προηγούμενες. Ἄλλωστε συνήθως ἀναφέρεται ὡς «διαθήκη αἰώνια»³⁷. Στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι ἀποκαλυπτικὸ πὼς γιὰ νὰ πραγματοποιηθοῦν τὰ λεγόμενα τοῦ Β΄ Σαμ. 7 προϋποτίθεται νὰ τηρεῖται ἡ διαθήκη πού ἔγινε ἤδη μὲ τὸν Μωυσῆ.

Εἶναι πολὺ σημαντικό νὰ σημειωθεῖ μία ἐνδιαφέρουσα ἐρμηνεία πάνω στὴ δαυιδικὴ διαθήκη καὶ στὴ σχέση της μὲ τὴ σιναϊτικὴ διαθήκη, ἡ ὁποία (ἐρμηνεία) βλέπει τὸ προφητικὸ κίνημα ὡς μία προσπάθεια ἀπομάκρυνσης τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπὸ τὴν δαυιδικὴ διαθήκη καὶ ἐπιστροφῆς τους στὴν διαθήκη μὲ τὸν Μωυσῆ. Συγκεκριμένα ἐπειδὴ ἡ δαυιδικὴ διαθήκη ἔριχνε τὸ βάρος στὴ σχέση τοῦ βασιλιᾶ μὲ τὸν Θεὸ καὶ παραγκώνιζε τὸ συλλογικὸ συμφέρον, ὁδήγησε σὲ μία κατάσταση κοινωνικῆς ἀνισότητος καὶ ἀτομικῆς εὐδαιμονίας σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ συλλογικὴ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ πού ὑπῆρχε τὴν ἐποχὴ τῆς ἐρήμου. Σχετικὰ μὲ τὴ βασιλεία εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ κεφ. 8 τοῦ Α΄ Σαμουήλ, τὸ ὁποῖο προοικονομεῖ τὰ ὅσα θὰ γίνονταν. Σύμφωνα μ΄ αὐτὸ ὁ λαὸς ζητοῦσε ἀπὸ τὸν Σαμουήλ νὰ ὀρίσει ἕναν βασιλιᾶ γιὰ νὰ τοὺς κυβερνάει ὥστε νὰ ὁμοιάσουν στὰ ὑπόλοιπα ἔθνη καὶ ἐκεῖνος, κατ' ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ, τοὺς λέει πὼς θὰ τὸ κάνει αὐτὸ ἀναφέροντάς τους παράλληλα ὅλα τὰ ἀρνητικὰ πού συνεπάγεται ἡ βασιλεία προσπαθώντας νὰ τοὺς ἀποθαρρύνει ἀπ' αὐτὴν τὴν ἐπιλογὴ π.χ. κοινωνικὴ ἀνισότητα, ἐκμετάλλευση, ὑψηλὴ φορολογία κ.ἄ. Κατὰ συνέπεια, ὅταν οἱ προφῆτες διακήρυσσαν γιὰ τὸ νόμο, τὴ δικαιοσύνη, τὰ δικαιώματα τῶν φτωχῶν καὶ γιὰ μία κοινωνικὴ ἰσότητα, αὐτὸ συνδυάστηκε «μὲ τὴν ἐκκλήση γιὰ ἐπι-

36. Περισσότερα γιὰ τὸ Α΄ Βασιλέων 2 βλ. KOOPMANS W. T., «The Testament of David in 1 Kings ii 1-10», *Vetus Testamentum*, XLI,4 (1991), σελ. 429-449, ὅπου ἐπιχειρεῖται μιά προσέγγιση τοῦ κειμένου φιλολογικὰ καὶ ὁ συγγραφέας καταλήγει στὸ συμπέρασμα, ὅτι πρόκειται γιὰ ποιητικὴ ἀφήγηση καθὼς καὶ στὸ DE HOOP R., «The Testament of David: a response to W.T. Koopmans», *Vetus Testamentum* XLV,2 (1995), σελ. 270-279, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ μιά ἀπάντηση στὸν Koopmans, χωρὶς ὅμως νὰ διαφωνεῖ μὲ τὴν ποιητικὴ μορφή τοῦ συγκεκριμένου κομματιοῦ.

37. Βλ. Γέν. 9,16; Γέν. 17,7,13,19; Ἐξ. 31,16; Α΄ Χρ. 16,15-18 κ.ἄ.

στροφή στο Νόμο του Μωυσέως, ως έναλλακτική αντίληψη περί κοινωνίας, αφού η πίστη και η ζωή της περιπλάνησης στην έρημο ήταν βαθιά ριζωμένη σε μία οικονομία της ισότητας, σε μία πολιτική της δικαιοσύνης και σε μία θρησκεία υπερβατικής (και ταυτόχρονα παρεμβαίνουσας στην ιστορία) θεότητας»³⁸. Άλλα έννοείται πώς η προσπάθεια αυτή των προφητών δεν είχε στόχο την διαγραφή της διαθήκης του Δαβίδ αλλά μία προσπάθεια συνδυασμού της με τη διαθήκη του Μωυσή, καθώς από μόνη της είχε καταστροφικές συνέπειες για το κοινωνικό σύνολο και την συνακόλουθη σχέση του με το Θεό. Τέλος, ε) στο Ίερ. 33,19-22, όπου εκτός από τη διαθήκη του Θεού με τον Δαβίδ, αναφέρονται οι διαθήκες με τους λευίτες (μᾶλλον ὑπονοείται ὁ Φινεές) και ἡ διαθήκη πού ἔκανε ὁ Θεὸς με τὴ μέρα καὶ τὴ νύχτα³⁹, τονίζοντας γιὰ ἀκόμα μία φορὰ τὴ συμπόρευση τῶν διαθηκῶν καὶ τὸ ὅτι ἡ μία δὲν ἀναιρεῖ τὴν ἄλλη. Μάλιστα στὸ Β΄ Σαμουὴλ 8,18 τονίζεται πὼς καὶ οἱ γιοὶ τοῦ Δαβὶδ ἦταν ἱερεῖς. Καθὼς τὸ ἱερατικὸ ἀξίωμα ἦταν κληρονομικὸ, συμπεραίνουμε μᾶλλον πὼς καὶ ὁ Δαβὶδ ἦταν ἱερέας βασιλεὺς.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω συμπεραίνουμε, ὅτι ἡ προφητεία τοῦ Νάθαν ἐκλήφθηκε ὄντως ὡς διαθήκη. Οἱ ἀναφορὲς αὐτὲς μας δείχνουν εἴτε πὼς τὸ κείμενο ἐκλαμβάνονταν ὡς διαθήκη ἀπ' τὴν ἀρχὴ εἴτε πὼς τὸ ἴδιο τὸ κείμενο δὲν τὸ εἶχαν ἐκλάβει ὡς διαθήκη ἀρχικὰ ἀλλὰ στὴ συνέχεια ἀποδόθηκε σ' αὐτὸ διαθητικὸς χαρακτήρας. Ὅποια καὶ νὰ εἶναι ἡ ἀλήθεια τὸ σημαντικὸ εἶναι ὅτι ἀφοῦ σὲ ἀρκετὰ χωρία ἐκλαμβάνεται ὡς διαθήκη, μετὸν ἴδιο τρόπο ὀφείλουμε νὰ τὸ ἐκλάβουμε κι ἐμεῖς.

Σχετικὰ μετὴ τὴ διαθήκη αὐτὴ ἀντιμετωπίζουμε ἀκόμα ἓνα πρόβλημα. Δὲν εἶναι φανεροὶ οἱ δεσμευτικοὶ ὅροι γιὰ τοὺς ἀνθρώπους καθὼς ἔχει τὴ μορφή ὑποσχέσεων ἀπὸ μέρους τοῦ Θεοῦ. Γιὰ τὸν Θεὸ μποροῦμε νὰ ποῦμε με βεβαιότητα, ὅτι ὑπόσχεται α) πὼς μετὰ ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Δαβὶδ θὰ θέσει στὸ θρόνο ἓναν ἀπόγονό του καὶ ὅτι θὰ διατηρήσει σταθερὴ τὴ βασιλεία του (Β΄ Σαμ. 7,12), β) ὅτι αὐτὸς ὁ ἀπόγονος (έννοεῖται ὁ Σολομῶνας) θὰ τοῦ χτίσει ναὸ καὶ ὁ Θεὸς θὰ τὸν ἀνταμείψει κάνοντας τὸ θρόνο του αἰώνιο –έννοεῖται μέσω τῶν ἀπογόνων του– (Β΄ Σαμ. 7,13), γ) ὅτι δὲν θὰ ἀποσύρει ποτὲ ἀπ' αὐτὸν τὴ χάρη

38. Γιὰ τὴν ἐρμηνεία αὐτὴ βλ. ΠΕΤΡΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ, http://academia.edu/3256582/The_Sophiological_Background_in_the_Theology_of_the_4th_Gospel, σελ. 3-4. Τὸ ἀπόσπασμα ἐντὸς εἰσαγωγικῶν εἶναι στὴ σελ. 4.

39. Δὲν εἶναι σίγουρο ἂν ἡ διαθήκη πού ἔκανε ὁ Θεὸς μετὴ τὴ μέρα καὶ τὴ νύχτα παραπέμπει στὴ διαθήκη τοῦ Νῶε ἢ ἀποτελεῖ ἀναφορὰ στὴν ἐξαήμερο δημιουργία.

του (Β΄ Σαμ. 7,15) καὶ δ) οἱ ἀπόγονοι τοῦ Δαυὶδ θὰ βασιλεύουν γιὰ πάντα (Β΄ Σαμ. 7,16). Οἱ δεσμεύσεις τοῦ Θεοῦ εἶναι αὐτές. Γιὰ τὶς δεσμεύσεις τῶν ἀνθρώπων, παρ' ὅτι δὲν τὶς συναντᾶμε ἄμεσα, ἂν παρατηρήσουμε τὰ λεγόμενα τοῦ Β΄ Σαμ. 7,14-15, ὅπου, ὅπως εὐστοχα παρατηροῦν οἱ Gentry & Wellum, ὁ Θεὸς φαίνεται πὼς ἀναμένει τὴν πιστότητα τοῦ βασιλιᾶ⁴⁰ καὶ τὰ συνυπολογίσουμε ἔπειτα μὲ τὴν ἀναφορὰ στὸ Α΄ Βασιλέων 2,4 καὶ στὸν Ψαλμὸ 132 πού λέγεται πὼς ἡ διαδοχὴ τῶν ἀπογόνων γιὰ νὰ συνεχιστεῖ πρέπει καὶ οἱ ἀπόγονοι νὰ τηροῦν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὅπως αὐτὸ ἐκφράστηκε μέσα ἀπὸ τὸ Νόμο τοῦ Μωυσῆ, τότε μᾶλλον συμπεραίνουμε πὼς οἱ ἄνθρωποι δεσμεύονται νὰ εἶναι πιστοὶ στὸ Γιαχβὲ καὶ νὰ ἀκολουθοῦν τὶς ἐντολές του.

Ἡ σημαντικότητα τῆς διαθήκης τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν Δαυὶδ φαίνεται στὴ συσχέτισή της στὴν Καινὴ Διαθήκη μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ. Ἦδη τὸ πρῶτο κεφάλαιο τοῦ Ματθαίου, ξεκινᾶει μὲ ἓναν γενεαλογικὸ κατάλογο στὸν ὁποῖο δείχνει, ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ἀπόγονος τοῦ Δαυὶδ. Σύμφωνα μὲ τὴ διαθήκη ποῦ ἔκανε ὁ Θεὸς μὲ τὸ Δαυὶδ, ἡ βασιλεία τοῦ Ἰσραὴλ θὰ βρίσκεται πάντα στὰ χέρια τῶν ἀπογόνων του. Ἐπομένως ὁ Ματθαῖος τονίζει στὸν κατάλογο αὐτό, ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ἀπόγονος τοῦ Δαυὶδ, σὲ μία προσπάθειά του νὰ θεμελιώσῃ τὸ δικαίωμα τοῦ Ἰησοῦ νὰ εἶναι ὁ βασιλιᾶς τοῦ Ἰσραὴλ ὡς νόμιμος διάδοχος τοῦ Δαυὶδ. Ἴσως σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο νὰ ὀφείλεται καὶ ἡ ἀρχικὴ πεποίθηση τῶν Ἑβραίων, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἦρθε ὡς βασιλιᾶς καὶ μάλιστα μεσσίας –καθὼς οἱ βασιλιάδες τοῦ παρελθόντος ἔπρεπε νὰ ἦταν ὅλοι κεχρισμένοι– καὶ κατὰ συνέπεια ἴσως σ' αὐτὸ πάλι τὸ σημεῖο νὰ ὀφείλεται ἡ δυσαρέσκεια τῶν Ἑβραίων, ὅταν συνειδητοποιήσαν ὅτι ὁ Ἰησοῦς δὲ γύρευε βασιλεῖες. Ἐπίσης, ἔπειτα ἀπ' αὐτὴ τὴ διευκρίνιση γίνεται πρὸ σαφῆς ἡ ἀναφορὰ σὲ «αἰώνια βασιλεία τοῦ Χριστοῦ» (Β΄ Πέτρου 1,11). Ὁ τίτλος παραπέμπει μᾶλλον σὲ μία προσπάθεια τοῦ συγγραφέα νὰ δείξει, ὅτι ἡ διαθήκη μὲ τὸν Δαυὶδ, ἐκπληρώθηκε στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ, ὁ ὁποῖος ὡς ἄμεσος ἀπόγονος τοῦ Δαυὶδ καὶ κατὰ συνέπεια βασιλιᾶς, εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐγκαινιάσῃ ἓνα καινούργιο εἶδος βασιλείας ποῦ θὰ εἶναι αἰώνιο καὶ θὰ ἀποτελεῖ τὴν ἐκπλήρωση τῶν λόγων τοῦ Γιαχβὲ στὸ Δαυὶδ. Ἡ ἀνάστασή του τονίζει τὴν αἰωνιότητα τῆς βασιλείας τοῦ συγκεκριμένου ἀπογόνου καὶ χρησιμεύει ὡς ἐμφατικὸ στοιχεῖο στὴν ὅλη προσπάθεια, καὶ ἡ ἀναφορὰ σὲ οὐράνια Ἱερουσαλὴμ τονίζει τὴν ἀντίθεση ἀλλὰ καὶ τὴ συνέχεια ποῦ ὑπάρχει μὲ τὴν ἐπίγεια Ἱερουσαλὴμ ποῦ διοικοῦσε ὁ Δαυὶδ (βλ. Πράξεις 2,29-31; Ἑβρ.12,22).

40. βλ. GENTRY & STEPHEN, *Kingdom through Covenant*, σελ. 395.

“Όσο για την περιεκτικότητα της διαθήκης του Θεού με τον Δαβίδ μάλλον δεν είναι τόσο σίγουρη, κρίνοντας από το γεγονός, ότι έγινε με έναν έκλεκτο του και ότι οι ύποσχέσεις του Θεού απευθύνονται σε μία αιώνια βασιλεία των απογόνων του συγκεκριμένου έκλεκτου του. Δεν έχει σίγουρα την οικουμενικότητα της διαθήκης του Νῶε και ομοιάζει μάλλον με τη διαθήκη του Θεού με τον Φινέες, με τη διαφορά, ότι εκεί η διαθήκη γίνεται ανάμεσα στο Θεό και έναν ιερέα, ενώ εδώ ανάμεσα στον Θεό και έναν βασιλιά (ή ιερέα-βασιλιά). Άν τώρα γίνει δεκτή η έκπληρωση αυτής της διαθήκης με τον τρόπο που μᾶς την παρουσιάζει η Καινή Διαθήκη, τότε η αιώνια βασιλεία του Ἰησοῦ έχει οικουμενική σημασία, καθώς απευθύνεται σε όλους τους ανθρώπους και δεν τηρεῖ κάποια μορφή ιδιότητας ἢ συγγένειας.

6. Οἱ καινές διαθήκες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης

Τελειώνοντας τις διαθήκες ἐντὸς τῆς Παλαιᾶς, πρέπει ὅπωςδήποτε νὰ μὴν παραλείψουμε νὰ ἀναφερθοῦμε στὶς καινές διαθήκες ἐντὸς τῆς Παλαιᾶς. Αὐτὲς εἶναι διαθήκες ποὺ προέρχονται ἀποκλειστικά ἀπὸ προφῆτες. Ἡ ὀνομασία «καινὴ διαθήκη» προέρχεται ἀπὸ τὸν Ἱερεμία, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται ἀτολεξὶ σὲ «διαθήκην καινήν» (Ἱερ. 31,31). Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὸν Ἱερεμία, ὑπάρχουν κι ἄλλες, οἱ σημαντικότερες τῶν ὁποίων εἶναι αὐτὲς τοῦ Ἡσαΐα καὶ τοῦ Ἰεζεκιήλ⁴¹. Οἱ διαθήκες αὐτὲς κινοῦνται γύρω ἀπὸ τὸ μοτίβο πὼς ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ δὲν τήρησε τὴ διαθήκη ποὺ ἔκανε μετὰ τὸ Θεὸ καὶ ὡς συνέπεια ὁ Θεὸς ἐπέτρεψε ἄλλα ἔθνη νὰ ἔρθουν νὰ τὸν καταστρέψουν. Ὁ Ἰσραὴλ μετανοεῖ καὶ ἔτσι ὁ Θεὸς συνάπτει μαζί του μία καινὴ διαθήκη, δίνοντάς του τὴν εὐκαιρία μίας νέας σχέσης μαζί του μετὰ τὴν προϋπόθεση νὰ τηρήσει αὐτή.

α. Θὰ ξεκινήσουμε τὴν περιήγηση σ’ αὐτὲς τὶς διαθήκες σύμφωνα μετὰ τὴν σειρά ποὺ παραθέτει τὰ βιβλία ἢ Παλαιὰ Διαθήκη, δηλαδὴ πρῶτα μετὰ τὸν

41. Ὑπάρχουν ἀρκετὲς ἀναφορὲς σὲ τέτοιου εἴδους διαθήκες τόσο μέσα στὰ ἔργα τῶν προφητῶν ποὺ ἀναφέραμε ὅσο καὶ σὲ ἄλλα. Θὰ περιοριστοῦμε μόνο σὲ ὀρισμένες ἀπὸ αὐτὲς, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν κατὰ τὴν κρίση μας, τὶς μητρικὲς τῶν ὑπολοίπων π.χ. ἡ διαθήκη τοῦ Δευτεροησαΐα ποὺ θὰ δοῦμε ἀποτελεῖ τὴ μητρικὴ διαθήκη στὴν ὁποία ἀναφέρεται τόσο ἡ διαθήκη τοῦ Ἡσ. 59,21 ὅσο καὶ ἡ αἰώνια διαθήκη ποὺ ἀναφέρει ὁ Τριτοησαΐας στὸ 61,8 κ.ά. Γιὰ περισσότερα σχετικὰ μετὰ τὶς «καινές διαθήκες» βλ. GENTRY & WELLUM, *Kingdom through Covenant*, σελ. 434-564, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ καὶ τὸ βασικὸ βοήθημα στὴν παρούσα μελέτη, καθὼς παρουσιάζει πλῆθος πληροφοριῶν γύρω ἀπὸ τὶς διαθήκες. Ἐπίσης θὰ παραλείψουμε τὴν ἀναφορὰ στὴν καινὴ διαθήκη ποὺ μᾶς παρουσιάζει ὁ Δανιήλ (κυρίως τὸ κεφ. 9), καθὼς τὸ βιβλίο του χρειάζεταιται περισσότερη καὶ εἰδικότερη ἐπεξεργασία λόγῳ τοῦ ἀποκαλυπτικοῦ του χαρακτήρα.

Ἰσραῖα ἢ ἀκριβέστερα μὲ τὸν Δευτεροισραῖα. Ἐκεῖ στὰ κεφ. 54-55 συναντᾶμε μία χαρμόσυνη ἀτμόσφαιρα, ὅπου ὁ Θεὸς ἐνθαρρύνει τὸν Ἰσραὴλ νὰ μὴ φοβᾶται, διότι τὸν ἔχει στὸ πλευρὸ του (Ἰσ. 54,1-9). Ὁ Θεὸς «ντύνει» συνέχεια μὲ κοσμητικὰ ἐπίθετα τὸν Ἰσραὴλ καὶ τὸν καθησυχάζει, ὅτι ἡ διαθήκη εἰρήνης του (*beriyt selomi*) δὲν θὰ ἀλλάξει (Ἰσ. 54,10). Ἀντίθετα πρωτύτερα ἢ Ἱερουσαλήμ ἦταν οἰκοδομημένη μὲ πέτρες ἐνῶ τώρα θὰ τὴν ξαναχτίσει ὁ Θεὸς μὲ πολύτιμους λίθους (Ἰσ. 54,11-12). Ὅποιος λαὸς τῆς ἐπιτεθεῖ δὲν θὰ ἔχει ἐπιτυχία τὸ ἐγχείρημά του, διότι πλέον ὁ Θεὸς βρίσκεται στὸ πλάι τῆς (Ἰσ. 54,14-17). Ἡ κορύφωση ὅμως ἐπέρχεται στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο, ὅπου ὁ Θεὸς ὑπόσχεται πὼς θὰ κάνει μαζί τους μία διαθήκη αἰώνια (*beriyt 'olam*), ὅπως αὐτὴ πού εἶχε κάνει μὲ τὸ Δαυὶδ καὶ χάρη στὴν ὁποία ὁ Δαυὶδ ἔγινε ἀρχηγὸς πολλῶν λαῶν (Ἰσ. 55,3-4).

Μὲ ποιὸν ὅμως θὰ κάνει ὁ Θεὸς αὐτὴ τὴ διαθήκη; Σύμφωνα μὲ τὸ 55,1 προτρέπει ὅλους ὅσοι διψᾶνε νὰ ἔρθουν σ' αὐτόν. Ἐπομένως μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς πὼς ἀπευθύνεται σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους πού «διψοῦν». Ὅμως δὲν εἶναι τόσο σίγουρη αὐτὴ ἡ ὑπόθεση, καθὼς πρῶτον τὸ κεφ. 55 ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ κεφ. 54, τὸ ὁποῖο ἀπευθυνόταν στὸν Ἰσραὴλ καὶ δεύτερον κάθε κείμενο γράφεται σὲ ἓνα συγκεκριμένο ἱστορικό πλαίσιο καὶ ἀπευθύνεται κάπου συγκεκριμένα. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ὁ συγγραφέας εἶναι ἓνας προφήτης πού γράφει τὸ κείμενό του πρὸς τὰ τέλη τῆς Βαβυλώνιας αἰχμαλωσίας. Ἦδη ὁ Κῦρος ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας εἶχε ἀρχίσει νὰ νικᾷ τοὺς Βαβυλώνιους καὶ οἱ αἰχμάλωτοι Ἰσραηλίτες αὐτὴ τὴν κατάσταση δὲν μποροῦσαν παρὰ νὰ τὴν ἐρμηνεύσουν θετικὰ ἢ τουλάχιστον μὲ ἐλπίδα ὅτι δὲν θὰ πέσουν ἀπὸ τὸν ἓνα μονάρχη στὸν ἄλλο. Ἄλλωστε τὸ μετέπειτα διάταγμα τοῦ Κύρου τὸ 539 π.Χ. τὸ ὁποῖο τοὺς ἐπέτρεπε νὰ γυρῶσουν πίσω στὰ Ἱεροσόλυμα δὲν διέψευσε τίς ἐλπίδες τους. Κατὰ τὴ διάρκεια λοιπὸν τῆς ἐμφάνισης τῆς Περσικῆς αὐτοκρατορίας, ὁ προφήτης ἀρχισε νὰ ἐνθαρρύνει τὸ ἠθικὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν καὶ νὰ τοὺς διαδίδει πὼς θὰ ἔρθουν καλύτερες μέρες διότι ὁ Θεὸς ἐπέστρεψε κοντὰ τους καὶ θὰ βοηθήσει τὸ λαὸ του. Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ τὸ γιορταστικὸ πνεῦμα τῶν κεφ. 54-55. Θὰ ἦταν λοιπὸν δύσκολο ὁ συγγραφέας αὐτοῦ τοῦ κειμένου νὰ ἀπευθύνει τὰ κείμενά του σὲ ὅλο τὸν κόσμον τὴ στιγμὴ πού πρωτίστως ὁ λαὸς του εἶναι αὐτὸς πού χρειάζεται παρηγοριὰ καὶ ἐνθάρρυνση⁴².

42. Γιὰ τὰ σχετικὰ μὲ τὸ Δευτεροισραῖα καὶ τὴν ἐποχὴ του βλ. ἐνδεικτικὰ ΚΑΪΜΑΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ, *Σύντομη Εἰσαγωγή στὴν Παλαιὰ Διαθήκη: Ἐπιλογή Ἐνοσιῶν ἀπὸ τὴ Βίβλο τῆς Ἱερουσαλήμ*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1991, σελ. 152-153.

Παρ' ὅλ' αὐτὰ τὸ κείμενο αὐτὸ ἐρμηνεύτηκε καὶ χρησιμοποιήθηκε κατὰ κόρον μεταγενέστερα ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικὰ οἰκουμενικὰ ἀνοίγματα στὴν ἱστορία τοῦ Ἰσραήλ. Ἴσως νὰ μὴν εἶχαν καὶ τόσο ἄδικο οἱ συγκεκριμένοι ἐρμηνευτές, ἂν διαπιστώσει κανεὶς πῶς τὸ ὅλο κλίμα ἔχει μία τάση ἀνοίγματος. Ἀκόμα καὶ ἡ διαθήκη αὐτὴ νὰ ἀπευθυνόταν στὸν Ἰσραήλ μόνο, ὅπως εἶναι καὶ τὸ πιθανότερο, δὲν ἀπουσιάζουν ἀναφορές, ὅπως αὐτὴ τοῦ στ. 5, γιὰ πρόσκληση σὲ ἄλλα ἔθνη ποὺ πρὶν δὲν γνώριζαν τὸν Ἰσραήλ. Ὑπάρχει λοιπὸν μία ἀνοικτότητα, ἡ ὁποία ὁμως διαφέρει ἀπὸ τὴν ἀνοικτότητα τῆς διαθήκης τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν Νῶε. Ἐκεῖ ἔχουμε μία διαθήκη ποὺ γίνεται μὲ ὅλο τὸν κόσμον καὶ τὴν πλάση, ἀκόμα καὶ μὲ τὴ γῆ. Ἡ διαθήκη τοῦ Δευτεροσηαῖα γίνεται μὲ ἓναν λαόν, τὸν Ἰσραήλ ἀλλὰ ἀπευθύνεται σὲ ὅλα τὰ ἔθνη. Εἶναι δηλαδὴ ἀνοικτὴ καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους, γιὰ ὅποιον διψασμένο θελήσει νὰ προσέλθει. Ἡ πρώτη περικλείει ἐξ ἀρχῆς τὰ πάντα, ἡ δευτέρη ἀφήνει ἀνοικτὸ τὸ πεδίο καὶ «τὰ πάντα» μποροῦν, ἂν ἐπιθυμοῦν, νὰ προσέλθουν. Μολονότι ἡ διαθήκη γιὰ τὴν ὁποία μιλάει ὁ Δευτεροσηαῖα ὑστερεῖ σὲ σχέση μὲ τὴ διαθήκη μὲ τὸν Νῶε, ὡς πρὸς τὸ γεγονός ὅτι δὲν ἀγκαλιάζει ὅλη τὴν πλάση, παρ' ὅλ' αὐτὰ δὲν μπορεῖ νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι δὲν εἶναι οἰκουμενικὴ καθὼς δημιουργεῖ ἓνα πεδίο, μία σχέση καὶ ἀφήνει ἐλεύθερο ὅποιον θέλει νὰ μετάσχει σ' αὐτὴν. Εἶναι μία πρόσκληση, τὴν ὁποία δὲν εἶναι κανεὶς ὑποχρεωμένος νὰ δεχτεῖ, ἀλλὰ ὅποιος δεχτεῖ μπορεῖ νὰ βρεῖ μία θέση σ' αὐτὴ τὴ σχέση. Ἴσως σ' αὐτὸ μόνο τὸ σημεῖο τῆς ἐλευθερῆς ἐπιλογῆς ἡ συγκεκριμένη διαθήκη νὰ ὑπερτερεῖ αὐτῆς τοῦ Νῶε, ἡ ὁποία ἐξ ἀρχῆς ἔγινε μὲ ὅλη τὴν πλάση καὶ δὲν ἄφησε περιθώρια ἐπιλογῆς.

Ἡ παραπάνω σύνδεση τῆς διαθήκης τοῦ βιβλίου τοῦ Ἡσαῖα μὲ τὴν διαθήκη τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν Νῶε εἶναι ἐρμηνευτικὸ κατασκευάσμα καὶ ὄχι ἀναφορὰ τοῦ ἴδιου τοῦ κειμένου. Συνεπῶς ἀνήκει στὸ ὑποκειμενικὸ στοιχεῖο τῆς ἐρμηνείας καὶ τῆς κρίσης τοῦ καθενός. Ἡ διαθήκη αὐτὴ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν δεσμεύσεων ἔχει τὴν ἴδια δομὴ μὲ τὴ διαθήκη μὲ τὸν Δαυίδ. Οἱ ἄνθρωποι δεσμεύονται νὰ εἶναι πιστοὶ στὸ Θεὸ καὶ ὁ Θεὸς δεσμεύεται νὰ πραγματοποιήσει τὶς ὑποσχέσεις του γιὰ αἰῶνια βασιλεία τῶν ἀπογόνων τοῦ Δαυίδ στὸν Ἰσραήλ.

β. Ἐπόμενος προφήτης εἶναι ὁ *Ἱερεμίας*. Στὸν Ἱερεμία συναντᾶμε τὴν πρώτη ἀναφορὰ σὲ καινὴ διαθήκη. Συγκεκριμένα ἀναφέρει στὸ *Ἱερ.* 31,31: *ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, φησὶν κύριος, καὶ διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ καὶ τῷ οἴκῳ Ἰούδα διαθήκην καινὴν*⁴³.

43. Πρὸς ἀποφυγὴ σύγχυσης, θὰ γράφουμε τὴν καινὴ διαθήκη ποὺ κηρύττει ὁ Ἱερεμίας μὲ μικρὰ γράμματα ἐνῶ τὴν Καινὴ Διαθήκη ποὺ ἀναφέρεται στὴ δράση τοῦ Ἰησοῦ, μὲ κεφαλαῖα.

Ὁ προφήτης Ἱερεμίας ἔζησε στὸ βασίλειο τοῦ Ἰούδα τὸν 7ο μὲ 6ο αἰῶνα π.Χ., συνεπῶς σὲ μία ἐποχὴ μεγάλης κρίσης γιὰ τοὺς Ἰσραηλίτες, καθὼς α) εἶχε ἤδη καταστραφεῖ τὸ βόρειο βασίλειο τὸ 722 π.Χ., β) στὸ θρόνο τοῦ νοτίου βασιλείου ἀνέβηκε ὁ βασιλιάς Ἰωσίας, ὁ ὁποῖος ἐπιχείρησε μία θρησκευτικὴ μεταρρύθμιση, γ) τὸ βασίλειο τῶν Ἀσσυρίων πού ἀποτελοῦσε μία ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες δυνάμεις τῆς περιοχῆς καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς Βαβυλωνίους, οἱ ὁποῖοι ξεκίνησαν μία ἐπεκτατικὴ πορεία πού περιελάμβανε καὶ τὸν Ἰούδα καὶ δ) τελικὰ τὸ βασίλειο τοῦ Ἰούδα καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς Βαβυλώνιους τὸ 587 π.Χ. καὶ ὁ λαὸς μεταφέρθηκε αἰχμάλωτος στὴ Βαβυλῶνα. Ὁ Ἱερεμίας εἶδε μὲ τὰ μάτια του αὐτὴ τὴν καταστροφὴ⁴⁴.

Τὸ κείμενο σχετικὰ μὲ τὴν διαθήκη προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ νοτίου βασιλείου ἀπὸ τοὺς Βαβυλώνιους (Ἱερ. 29). Ἔχουν καταστραφεῖ καὶ τὰ δύο βασίλεια καὶ ὁ Ἱερεμίας προσπαθεῖ νὰ παρηγορήσει μὲ ἐπιστολές του πρὸς τὴ Βαβυλῶνα, τοὺς αἰχμαλώτους, προφητεῦντάς τους, ὅτι θὰ ἔρθουν καλύτερες μέρες καὶ τὰ δύο βασίλεια ὄχι μόνο θὰ ἀνασυνταχτοῦν καὶ θὰ συνεχιστεῖ ἡ δαυιδικὴ δυναστεία (Ἱερ. 30,5-8) ἀλλὰ καὶ θὰ εἶναι ἐνωμένα (Ἱερ. 3,18; 31,1). Πλέον ἡ Ἱερουσαλήμ θὰ ἀνοικοδομηθεῖ καὶ δὲν θὰ μπορεῖ νὰ τὴν καταστρέψει τίποτα (Ἱερ. 31,38-40) γιατί ὁ Θεὸς θὰ κάνει μὲ τὸ λαὸ του μία καινούργια διαθήκη, ἡ ὁποία θὰ διαφέρει ἀπὸ αὐτὴν πού εἶχαν κάνει στὸ παρελθὸν μαζί μὲ τὸ Μωυσῆ καὶ τὴν ὁποία δὲν τήρησαν οἱ Ἰσραηλίτες (Ἱερ. 31,31-32). Αὐτὴ ἡ νέα διαθήκη θὰ εἶναι μία διαθήκη, ὅπου ὁ Νόμος δὲν θὰ εἶναι γραμμένος σὲ πλάκες ἀλλὰ στὴν «καρδιά» τοῦ καθενὸς καὶ στὴ συνειδησή του, ὥστε πλέον ὅλοι θὰ γνωρίζουν τὸ Θεὸ καὶ δὲν θὰ χρειάζεται νὰ διδάξει κάποιος γι' αὐτόν. Ὅλοι θὰ τὸν ἔχουν μέσα τους (Ἱερ. 31,33-34).

Ἡ συγκεκριμένη διαθήκη σίγουρα παρουσιάζει μία βαθύτερη θεολογία σὲ σχέση μὲ ἄλλα κείμενα καθὼς μιλάει γιὰ μία διαθήκη «καρδιάς» καὶ συνείδησης καὶ ὄχι μία νομικοῦ τύπου ὑποχρέωση. Βέβαια δὲν πρέπει νὰ παραβλέπουμε τὸ γεγονός, ὅτι ἡ θεολογία αὐτὴ πηγάζει ἀπὸ μία λάθος φυσιολογία τῆς ἐποχῆς, ὅπου ἡ καρδιά θεωροῦνταν τὸ κέντρο τῶν συναισθημάτων καὶ τῆς νόησης. Ὁ χαρακτήρας τῆς ἀκούγεται ἀρκετὰ οἰκουμενικὸς ὁμως πρέπει νὰ προσέξουμε πὼς ὅταν λέει πὼς ὅλοι οἱ ἄνθρωποι θὰ ἔχουν μέσα τους τὴ νέα δια-

44. Περισσότερα γιὰ τὸν Ἱερεμίαν καὶ τὴν ἐποχὴ του βλ. GENTRY & WELLM, *Kingdom through Covenant*, σελ. 483 καὶ ΚΑΪΜΑΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ, *Σύντομη Εἰσαγωγή στὴν Παλαιὰ Διαθήκη*, σελ. 155-160.

θήκη και τὸ Θεό, τὸ «ὄλοι» δὲν ἀναφέρεται σὲ ὅλα τὰ ἔθνη ἀλλὰ στὸ σύνολο τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ πληθυσμοῦ, στὰ δύο βασιλεία. Αὐτὸ φαίνεται καὶ στὸ 31,31, ὅπου ὁ Θεὸς διατείνεται πὼς θὰ κάνει διαθήκη μὲ τὸν «οἶκο τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τὸν οἶκο τοῦ Ἰούδα», ἀλλὰ καὶ στὸ ὅτι λόγῳ τοῦ συγκεκριμένου προβλήματος ποὺ ἀντιμετώπιζε ὁ λαὸς του, προσπαθεῖ νὰ ἐνθαρρύνει τοὺς ἴδιους.

Παρ' ὅλα αὐτὰ διακρίνουμε μία διαφοροτικοῦ εἴδους σχέση ἀνάμεσα στὸ Θεὸ καὶ στοὺς πιστοὺς του. Μία σχέση ποὺ τονίζεται ἀκόμα περισσότερο στὴν Καινὴ Διαθήκη καὶ ἐπεκτείνεται ἀκόμα καὶ στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ μὲ χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τὰ ἰδρυτικὰ λόγια τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου καὶ τὴν ἀναφορά τους στὸ «αἷμα τῆς καινῆς διαθήκης» (Λουκ. 22,20). Στὴν Καινὴ Διαθήκη ὁ Χριστὸς ἀπευθύνει τὸ αἷμα τῆς καινῆς διαθήκης πρὸς τοὺς μαθητὲς του, συνελπῶς μετατρέπει τὴν προηγούμενη διαθήκη τοῦ Ἱερεμῖα ποὺ ἀπευθυνόταν στὰ δύο βασιλεία, σὲ μία καινὴ διαθήκη ποὺ ἀπευθύνεται σὲ ὅποιον πιστεύει σ' αὐτόν, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἔθνος στὸ ὁποῖο ἀνήκει. Μάλιστα σύμφωνα μὲ τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, τὸ κήρυγμα γιὰ αὐτὴ τὴ νέα διαθήκη εἶχε μεγαλύτερη ἐπιτυχία στοὺς ἐθνικοὺς παρὰ στοὺς Ἰσραηλίτες (Ῥωμ. 9-11). Μὲ ἄλλα λόγια ἡ διαθήκη αὐτὴ δὲν ἦταν περιοριστικὴ ἀπ' τὴν ἀρχή. Ἔγινε οἰκουμενικὴ καὶ κατὰ συνέπεια ἀνοικτὴ πρὸς τὰ ἄλλα ἔθνη, τὴν καινοδιαθηκικὴ ἐποχὴ.

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ὅμως πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ γίνει μία διευκρίνιση: Τί ἐννοεῖ ὁ Ἱερεμῖας, ὅταν λέει πὼς ἡ καινὴ διαθήκη ποὺ κηρύττει διαφέρει ἀπὸ τὴν διαθήκη ποὺ εἶχε γίνει μὲ τὸν Μωυσῆ; Ἴσως εἶναι κατατοπιστικὴ ἡ ἀναφορὰ στὸ Ἱερ. 31,33. Σύμφωνα μ' αὐτό, ἡ καινὴ διαθήκη θὰ εἶναι γραμμικὴ στὶς καρδιές καὶ στὶς συνειδήσεις τοῦ κάθε ἀνθρώπου καὶ ὄχι σὲ πλάκες ὅπως ἡ διαθήκη μὲ τὸν Μωυσῆ⁴⁵.

45. Προσωπικὰ διαφωνοῦμε μὲ τὴν προσέγγιση τῶν Gentry & Stephen (*Kingdom through Covenant*), οἱ ὁποῖοι συνδέουν τὸ παραπάνω χωρίο μὲ τὸ Ἱερ. 31,29-30 καὶ διατείνονται πὼς τὸ Ἱερ. 31,33 ὑπονοεῖ, ὅτι πλέον δὲν θὰ τιμωροῦνται τὰ παιδιά γιὰ τὶς ἁμαρτίες τῶν γονέων ἀλλὰ ὁ καθένας θὰ εἶναι υπεύθυνος γιὰ τὶς πράξεις του καὶ θὰ τιμωρεῖται γιὰ τὶς δικές του ἀνομίες καθὼς ὅλοι ἔχουν μέσα τους τὸν Νόμο. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι μπορεῖ νὰ ἰσχύει κάτι τέτοιο καὶ ἡ συνέχιση τοῦ Ἱερ. 31,29-30 μὲ τὴν διαθήκη τοῦ Ἱερ. 31,31 μᾶλλον συναινεῖ σὲ μία τέτοια προσέγγιση (σελ. 510). Ἡ διαφωνία μας ἔγκειται στὸ ὅτι ἀπὸ αὐτὸ δὲν προκύπτει ὡς συμπεέρασμα ὅτι ἡ διαθήκη αὐτὴ αἰτιολογεῖ τὴν ὑπαρξὴ μεσαζόντων. Συμφωνοῦμε μὲ τὴν προσέγγιση τῶν σελίδων 508-509, ποὺ ἀναφέρεται στὴ συσχέτιση τοῦ Ἱερ. 31,34 μὲ τὸ Ἱερ. 31,29-30, ὅμως διαφωνοῦμε μὲ τὰ σχόλια στὰ ὁποῖα προσπαθοῦν νὰ δείξουν πὼς ἡ διαθήκη μὲ τὸν Ἱερεμῖα δὲν ἀποκλείει διδασκάλους γιὰ νὰ διδάξουν τὸν Νόμο στοὺς ἀνθρώπους. Πιστεύουμε ἀντίθετα πὼς ἀποκλείει κάθε εἶδος διαμεσολάβησης.

Οἱ δεσμεύσεις τοῦ Θεοῦ σ' αὐτὴ τὴ διαθήκη εἶναι ξεκάθαρες, ὄχι ὅμως καὶ οἱ δεσμεύσεις τῶν ἀνθρώπων. Ἴσως θὰ ἦταν λάθος νὰ ἀναφερθεῖ πὼς ἐδῶ οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔχουν δεσμεύσεις, καθὼς ἔτσι δὲν θὰ εἶχε νόημα νὰ συζητᾶμε γιὰ διαθήκη. Γιὰ τὸν Ἱερεμία οἱ ἄνθρωποι εἶναι ὑπεύθυνοι τῶν ἰδίων ἀλλὰ αὐτὸ δὲ σημαίνει ὅτι καθίστανται ἀναμάρτητοι. Ἐπομένως ἂν παρατηρήσουμε τίς ἀναφορὲς στοῦ Ἱερ. 32,36-40, ὅπου ἀναφέρεται πάλι ἡ διαθήκη καὶ τίς συνδυάσουμε μὲ τὸ Ἱερ. 31,20, ὅπου ἔχουμε ἀναφορὰ σὲ τιμωρία τοῦ Θεοῦ πρὸς «τὸν ἀγαπημένο» τοῦ Ἐφραΐμ, τότε μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε, πὼς προϋποτίθεται ἀπὸ τὴ μεριὰ τῶν ἀνθρώπων ἡ ἐμπιστοσύνη στοῦ Θεοῦ.

γ. Τελευταῖος προφήτης, ὁ ὁποῖος θὰ μᾶς ἀπασχολήσει εἶναι ὁ Ἰεζεκιήλ. Ὁ Ἰεζεκιήλ ἔδρασε κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Βαβυλώνιας αἰχμαλωσίας, ἀρχὲς τοῦ β. π.Χ. αἰῶνα. Δὲν εἶναι σίγουρο ἂν ὀδηγήθηκε μαζί μὲ τοὺς ὑπόλοιπους αἰχμαλώτους στὴ Βαβυλώνα ἢ ἂν συνέχισε τὸ κήρυγμά του στὰ Ἱεροσόλυμα⁴⁶. Πάντως τὸ ὅτι δὲν παρουσιάζει κανέναν ὑπαινιγμὸ πρὸς τὸν Ἱερεμία⁴⁷ καθὼς καὶ τὸ ἐπιτηδευμένα αἰνιγματικὸ καὶ πολυερμηνευτὸ ὕφος τῆς γλώσσας πού χρησιμοποιεῖ, ἴσως νὰ συνδράμουν πρὸς τὴν πρώτη ὑπόθεση.

Οἱ βασικὲς ἀναφορὲς τοῦ Ἰεζεκιήλ σὲ διαθήκη εἶναι στὰ κεφ. 16, 34 καὶ 37. Στὸ κεφάλαιο 16, ὁ προφήτης παρουσιάζει τὸ Θεὸ νὰ καταγγέλλει τὴν Ἱερουσαλήμ, ὅτι ἀθέτησε τὴ διαθήκη πού εἶχε κάνει μαζί του, *ἐν ἡμέραις νηπιότητός της* –μᾶλλον ἀναφέρεται στὴ διαθήκη τοῦ Σινᾶ– καὶ ὑπόσχεται ὅτι θὰ συνάψει μία καινούργια διαθήκη μαζί της (Ἰεζ. 16,59-60). Αὐτὸ ὅμως δὲ σημαίνει πὼς δὲν θὰ τιμωρηθεῖ γιὰ τὴν ἀνυπακοή της. Ἀντίθετα θὰ μετανιώσει καὶ θὰ ντραπεῖ πού ἐγκατέλειψε τὸ Θεό, ὅταν δεῖ πὼς ἐκεῖνος δὲν τὴν ξέχασε ποτὲ καὶ πὼς εἶναι διατεθειμένος νὰ τὴ συγχωρήσει γιὰ ἄλλη μία φορὰ (Ἰεζ. 16,61-63).

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ πλαίσιο τῆς καινῆς διαθήκης πού ἐτοιμάζεται νὰ κάνει ὁ Θεός, ἐντάσσονται καὶ ἄλλα χωρία τοῦ Ἰεζεκιήλ, τὰ ὁποῖα μπορεῖ νὰ μὴν ἀναφέρουν τὴ λέξη «διαθήκη», ὅμως περιγράφουν μερικὲς ἀλλαγὲς πού θὰ ἐπέλθουν μ' αὐτήν. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα εἶναι τὸ Ἰεζ. 18,1-4, ὅπου ἐπαναλαμβάνεται ἡ ὑπόσχεση πού εἶδαμε στοῦ Ἱερ. 31,29-30, ὅτι πλέον δὲν θὰ τιμωροῦνται τὰ παιδιά γιὰ τίς ἁμαρτίες τῶν γονέων ἀλλὰ ὁ καθένας θὰ εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ τίς δικές του ἁμαρτίες. Πιο κάτω στοῦ Ἰεζ. 34,23-31, ὁ Θεὸς ὑπόσχε-

46. Περισσότερα γιὰ τὸν Ἰεζεκιήλ καὶ τὴν ἐποχὴ του βλ. ΚΑΪΜΑΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ, *Σύντομη Εἰσαγωγή στὴν Παλαιὰ Διαθήκη*, σελ. 162-166.

47. Παρ' ὅλ' αὐτὰ, ὅπως θὰ ὑποστηρίξουμε παρακάτω, κάνει νύξη σὲ ἀτομικὴ εὐθύνη, κάτι πού τὸ συναντᾶμε στὸν Ἱερεμία ἀρκετὰ ἔντονο.

ται, ὅτι θὰ θέσει ἕνα βασιλιά, ὅμοιο μὲ τὸ Δαυίδ, ὁ ὁποῖος θὰ φυλάει τὰ πρόβατά του, δηλαδή τὸ λαό του (Ίεζ. 34,23-24) καὶ ὅτι θὰ κάνει μία διαθήκη ειρήνης –beryt salom– μὲ τὴν ὁποία θὰ διώξει κάθε ἄγριο θηρίο ἀπὸ τὴ χώρα, ὥστε νὰ ζοῦν τὰ πρόβατά του μὲ ἀσφάλεια (Ίεζ. 34,25 καὶ 28). Αὐτὴ ἡ διαθήκη ποὺ θὰ συνάψει ὁ Θεὸς θὰ καλύπτει καὶ τὴν εὐρύτερη φύση, θυμίζοντάς μας λίγο τὴ διαθήκη μὲ τὸν Νῶε. Ἔτσι, θὰ εὐλογηθοῦν ὅλοι οἱ τόποι γύρω ἀπὸ τὸ ἱερὸ βουνὸ τοῦ Θεοῦ, ἡ βροχὴ θὰ πέφτει στὸν καιρὸ τῆς καὶ ἡ γῆ θὰ εἶναι εὐφορη καὶ θὰ δίδει τὸν καρπὸ τῆς στήν κατάλληλη ἐποχὴ (34,26-27). Στὴ συγκεκριμένη περίπτωση βέβαια ἡ εὐλογία τῆς φύσης περιορίζεται μόνο στὸν εὐρύτερο χώρο τοῦ Σινᾶ καὶ ὄχι σὲ ὅλη τὴ δημιουργία, ὅπως ἔχουμε στὸν Νῶε, ἐνῶ πιστοποιεῖται ὅτι ὁλος ὁ κόσμος θὰ μάθει πὼς ὁ Θεὸς εἶναι Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ὁ Ἰσραὴλ εἶναι ὁ λαὸς του (Ίεζ. 34,30-31).

Στὴν ἴδια συνάφεια κινεῖται καὶ τὸ Ίεζ. 36,22-38, ὅπου παρ' ὅτι δὲν ἀναφέρεται σὲ διαθήκη, ὁ Θεὸς ὑπόσχεται πὼς θὰ καθαρῶσει τὸν Ἰσραὴλ ἀπὸ τὶς ἀνομίες του καὶ θὰ αὐξήσει τοὺς καρποὺς τῶν δέντρων καὶ τὸ σιτάρι, ὥστε νὰ μὴν τοὺς κοροϊδεύουν τὰ ἔθνη γιὰ τὴ φτώχειά τους. Ἡ παραμελημένη γῆ τοῦ Ἰσραὴλ θὰ καλλιεργηθεῖ ξανά, οἱ πόλεις θὰ ξαναχτιστοῦν καὶ ὁ πληθυσμὸς τῶν Ἰσραηλιτῶν θὰ αὐξηθεῖ.

Τέλος, ὁ Ίεζεκιὴλ τελειώνει τὶς ἀναφορὲς του στὴν καινὴ διαθήκη μὲ τὸ κεφ. 37. Ἐκεῖ μέσω μίας συμβολικῆς κίνησης τῆς ἔνωσης δύο ραβδιῶν, ὁ Θεὸς ὑπόσχεται, ὅτι θὰ ἐνώσει τὰ δύο βασίλεια ξανά σὲ ἕνα. Ὅλοι οἱ δεδιωγμένοι Ἰσραηλίτες, σὲ ὅποιο ἔθνος κι ἂν ἔχουν πάει, θὰ ξαναγυρῶσουν καὶ θὰ ἐνωθοῦν. Θὰ γίνουν ξανά ἕνα ἔθνος μὲ ἕναν βασιλιᾶ ποὺ θὰ τὸ διοικεῖ (Ίεζ. 37,15-22). Τὸ ἔθνος αὐτὸ θὰ τηρεῖ τὶς ἐντολὲς τοῦ Θεοῦ καὶ θὰ κατοικεῖ ἐκεῖ ποὺ κατοικοῦσαν οἱ πρόγονοί του (Ίεζ. 37,23-25). Ὁ Θεὸς θὰ κάνει αἰώνια διαθήκη μὲ αὐτὸ τὸ ἔθνος, μὲ τὴν ὁποία θὰ τοῦ ἐξασφαλίσει μόνιμη κατοικία καὶ θὰ αὐξήσει τὸν πληθυσμὸ του (Ίεζ. 37,26-27).

Ἡ καινὴ διαθήκη ποὺ παρουσιάζει ὁ Ίεζεκιὴλ ἔχει τὸ χαρακτηριστικό, ὅτι ἀποτελεῖ μία διαθήκη ποὺ τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν συνενώνει τὶς περισσότερες ἀπὸ τὶς προηγούμενες διαθήκες. Ἔτσι ἡ ὑπόσχεση γιὰ μόνιμη κατοικία καὶ αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ θυμίζει τὴ διαθήκη μὲ τὸν Ἀβραάμ, ἡ ἀναφορὰ στὴν τήρηση τῶν ἐντολῶν καὶ στὸ ἱερὸν ὄρος τοῦ Θεοῦ θυμίζει τὴ διαθήκη μὲ τὸ Μωυσῆ, ἡ ἀναφορὰ στὴν καρποφορία τῆς γῆς καὶ στὴν εὐλογία τοῦ ἐδάφους φέρνει στὴ μνήμη τὴ διαθήκη μὲ τὸν Νῶε, ἡ ἀναφορὰ στὸ νέο βασιλιά ποὺ θὰ κυβερνᾶει τὸ λαό του παραπέμπει στὴ διαθήκη μὲ τὸ Δαυίδ, ἐνῶ οἱ ἀναφορὲς σὲ ἀτομικὴ εὐθύνη γιὰ τὶς ἁμαρτίες καὶ σὲ ἀνοικοδόμηση τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀντι-

στοιχοῦν στίς καινές διαθήκες τοῦ Ἱερεμίας καὶ τοῦ Δευτεροησαΐα ἀντίστοιχα. Ἴσως εἶναι ριφικίνδυνη ἡ ὑπόθεση, ὅτι ἀρχικὸς στόχος τοῦ Ἱεζεκιήλ ἦταν νὰ μιλήσει γιὰ μία διαθήκη πού νὰ περιεῖχε ὅλες τὶς ὑπόλοιπες. Ἴσως αὐτὴ ἡ προσπάθεια νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴ μεταγενέστερη ἐπεξεργασία τοῦ κηρύγματος τοῦ προφήτη ἀπὸ τοὺς μαθητές του⁴⁸.

Ὅπως καὶ νὰ ᾄχει, ἡ διαθήκη πού φανερῶνει ὁ Ἱεζεκιήλ εἶναι ἰδιαίτερα σημαντικὴ, καθὼς ἀποτελεῖ μία ὑπόσχεση τοῦ Θεοῦ γιὰ ἓνα καλύτερο μέλλον, ὅτι θὰ στέκεται δίπλα στὸ λαό του καὶ θὰ βασιλεύει ἡ δικαιοσύνη. Οἱ δεσμεύσεις ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων εἶναι, ὅπως καὶ στίς ὑπόλοιπες καινές διαθήκες, ἡ ἐμπιστοσύνη τοῦ λαοῦ στὸν Θεό του καὶ ἡ τήρηση τῶν ἐντολῶν του. Ἡ διαθήκη ἀπευθύνεται κυρίως στὸν Ἰσραήλ, ἐνῶ παρατηρεῖται μία διάκριση ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα ἔθνη καὶ δὲν ἔχουμε κάπου κάποια ἄμεση ἀναφορὰ γιὰ τὸ ἂν ἀπευθύνεται καὶ πρὸς τὰ ἔθνη.

Συμπεράσματα

Μὲ βάση τὴν πιὸ πάνω ἀνάλυση διαπιστώνουμε, ὅτι στὴν Π.Δ. ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ ὀκτώ (καὶ ὄχι μόνον μία) διαθήκες (μετρώντας ξεχωριστὰ τὶς τρεῖς καινές), καθεμιὰ ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἔχει τὰ δικά της χαρακτηριστικὰ. Ἔτσι:

(α) Ἡ Διαθήκη μὲ τὸν Νῶε ἀποτελεῖ μία διαθήκη πού λαμβάνει χώρα μετὰ τὸν κατακλυσμὸ καὶ ἀπευθύνεται ἀρχικὰ στοὺς ἀπογόνους τοῦ Νῶε –οἱ ὁποῖοι ἦταν οἱ μόνοι διασωθέντες καὶ συνεπῶς ἐννοεῖται ὅλη ἡ ἀνθρωπότητα– καὶ στὴ συνέχεια καλύπτει ὅλη τὴν πλάση, τὰ ζῶα, τὰ φυτὰ καὶ τὴν ἴδια τὴ γῆ.

(β) Ἡ Διαθήκη μὲ τὸν Ἀβραάμ γίνεται μόνον μὲ τὸν Ἀβραάμ καὶ περιέχει τὴν εὐλογία τοῦ σπέρματός του, δηλαδὴ τῶν ἀπογόνων του. Ἡ διαθήκη αὐτὴ δὲν ἔχει οἰκουμενικὸ χαρακτήρα, καθὼς περιορίζεται σὲ συγκεκριμένους ἀπογόνους ἑνὸς ἀνθρώπου. Ἀντίθετα, ὁ ἴδιος ὁ Ἀβραάμ ἀποτελεῖ οἰκουμενικὸ σύμβολο, δηλαδὴ τὸ μέσον μὲ τὸ ὁποῖο μποροῦν νὰ εὐλογηθοῦν καὶ οἱ ὑπόλοιποι λαοί.

(γ) Ἡ Διαθήκη μὲ τὸν Μωυσῆ γίνεται ἀνάμεσα στὸν Θεό καὶ στὸν λαό του. Ἔχουμε δύο ἀναφορές, μία γιὰ διαθήκη πού ἐγινε στὸ Σινᾶ καὶ μία στὴ Μω-άβ. Ἡ πρώτη εἶναι διαθήκη ἀποκλειστικὰ μὲ τὸν Ἰσραήλ. Ἡ δευτέρα ἔχει πιὸ

48. Βλ. ΚΑΪΜΑΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ, *Σύντομη Εἰσαγωγή στὴν Παλαιὰ Διαθήκη*, σελ. 163.

οίκουμενικό χαρακτήρα, καθώς συμπεριλαμβάνει ακόμα και ξένους που δουλεύουν ως δούλοι για τους Ισραηλίτες. Δεν είναι σίγουρο, αν η αναφορά ότι η διαθήκη ισχύει και για «ἐκείνους που δὲ βρίσκονταν ἐκεῖ» ἔννοει τὰ παιδιά που ἀκόμα ἦταν ἀγέννητα ἢ ἔννοει τὰ ἄλλα ἔθνη, ὅπου στὴ δευτέρη περίπτωση ἀποκτᾶ οἰκουμενικό χαρακτήρα.

(δ) Ἡ Διαθήκη μὲ τὸν Φινεὲς ἀσφαλῶς δὲν ἔχει οἰκουμενικό χαρακτήρα. Ἡ διαθήκη αὐτὴ ἔγινε ἀνάμεσα στὸ Θεὸ καὶ στὸν Φινεὲς καὶ ἐξασφαλίζει τὸ ἱερατικὸ ἀξίωμα στοὺς ἀπογόνους τοῦ Λευί.

(ε) Ἡ Διαθήκη μὲ τὸ Δαυὶδ ἐπίσης δὲν ἔχει οἰκουμενικό χαρακτήρα. Ὁμοιάζει μὲ τὴ διαθήκη τοῦ Φινεὲς, ὁμως σὲ ἀντίθεση μὲ ἐκείνη που ἐξασφαλίζει τὴ διαδοχὴ τῶν ἱερέων, ἢ διαθήκη μὲ τὸν Δαυὶδ ἐξασφαλίζει τὴ διαδοχὴ τῶν ἀπογόνων τοῦ Δαυὶδ στὸ θρόνο τῆς Ἱερουσαλήμ.

(στ) Ἡ Διαθήκη τοῦ Δευτεροσησαία ἀποτελεῖ μία διαθήκη που ἔγινε μὲ τὸν Ἰσραήλ, ὁμως ἀπευθύνεται σὲ ὅλα τὰ ἔθνη. Εἶναι ἀνοικτὴ πρὸς ὅλα τὰ ἔθνη καὶ ὅποιο ἀπὸ αὐτὰ θέλει, μπορεῖ νὰ μετέχει σ' αὐτήν. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ διαθήκη μὲ τὸ Νῶε, ἢ ὅποια ἐξ ἀρχῆς κάλυπτε ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα, ἢ διαθήκη που μᾶς παρουσιάζει τὸ βιβλίο τοῦ Ἡσαΐα ἀφήνει περιθώριο γιὰ τὴν ἐλεύθερη βούληση, καθὼς ὅποιος θέλει μπορεῖ νὰ εἰσέλθει στὴ σχέση που δημιουργεῖ ἀνάμεσα στὸ Θεὸ καὶ στοὺς πιστοὺς του⁴⁹.

(ζ) Ἡ Διαθήκη τοῦ Ἱερεμία ἀπευθύνεται πρὸς τὰ δύο βασιλεία, τοῦ Ἰούδα καὶ τοῦ Ἰσραήλ. Δὲν εἶχε ἐξ ἀρχῆς οἰκουμενικό χαρακτήρα, τὸν ἀπέκτησε ὁμως στὴν Καινὴ Διαθήκη, ὅπου ἐρμηνεύτηκε πιὸ οἰκουμενικά. Ἔχει βαθὺ θεολογικὸ χαρακτήρα καὶ τονίζει τὴν ὑπευθυνότητα τοῦ ἀτόμου.

(η) Ἡ Διαθήκη τοῦ Ἰεζεκιήλ ἀποτελεῖ μία συλλογὴ τῶν περισσότερων ἀπὸ τὶς προηγούμενες διαθήκες. Ἀπευθύνεται πρὸς τὸ λαὸ τοῦ Θεοῦ, τὴν Ἱερουσαλήμ ἢ τὰ «πρόβατα» ὅπως ἀναφέρει. Διακρίνει τὸν Ἰσραήλ ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα ἔθνη καὶ δὲν φαίνεται νὰ τὰ περιλαμβάνει στὴ διαθήκη του. Ἔχει ἀναφορὲς σὲ εὐλογία τῆς γῆς, που θυμίζουν τὴ διαθήκη τοῦ Νῶε, ὁμως ἄλλο ἢ εὐλογία τῆς γῆς καὶ ἄλλο μία διαθήκη που γίνεται μὲ τὴν ἴδια τὴ γῆ που ἔχουμε στὸν Νῶε.

49. Ἐλεύθερη βούληση τουλάχιστον πρὸς τὰ ἔθνη, καθὼς μὲ τὸ λαὸ τοῦ Ἰσραήλ γίνεται ἔτσι καὶ ἄλλιῶς.

Πρὸς μία θεολογία τῶν θρησκειῶν;

Συμπερασματικά, λοιπόν, οἱ διαθήκες πού ξεκάθαρα δικαιολογοῦν μία θεολογία τῶν θρησκειῶν εἶναι τρεῖς: α) ἡ διαθήκη μετὸν Νῶε, ὅπου ἔχουμε μία διαθήκη τοῦ Θεοῦ μετὸ ὅλη τὴν πλάση, β) ἡ διαθήκη μετὸν Ἀβραάμ, ὅπου ὁ Ἀβραάμ ἀποτελεῖ σύμβολο μετὸ ὅποιο μποροῦν νὰ εὐλογηθοῦν ὅλα τὰ ἔθνη καὶ γ) ἡ διαθήκη τοῦ Δευτεροσηαῖα, ὅπου ναὶ μὲν εἶναι διαθήκη πού ἐγινε μετὸν Ἰσραήλ, ὅμως εἶναι ἀνοικτὴ καὶ πρὸς τὰ ὑπόλοιπα ἔθνη καὶ ἀφήνει τόπο γιὰ τὴν ἐλεύθερη βούληση τοῦ ἀτόμου. Ἔχοντας ὡς πυρῆνα τὶς τρεῖς αὐτὲς διαθήκες καὶ ἐπιχειρώντας νὰ συμπεριλάβουμε σὲ ἓνα ἐνιαῖο σύνολο καὶ ὅλες τὶς ὑπόλοιπες, δίνοντας ἔμφαση στὴν βαθύτερη οὐσία τους γιὰ τὸ σήμερα, μποροῦμε νὰ καταλήξουμε στὸ ὅτι μία θεολογία τῶν θρησκειῶν μπορεῖ νὰ στηρίζεται:

(α) Στὸν οἰκουμενικὸ χαρακτήρα πού ἔτσι κι ἀλλιῶς παρουσιάζει ἡ διαθήκη μετὸν Νῶε, ὁ ὅποιος καλύπτει ὅλη τὴ δημιουργία, ὅλα τὰ ἔθνη, πιστοῦς, ἀλλόθρησκους, ζῶα, φυτὰ καὶ τὴν ἴδια τὴ γῆ. Μάλιστα ἡ συγκεκριμένη διαθήκη ἐνδείκνυται καὶ γιὰ τοὺς σύγχρονους οἰκολογικοὺς προβληματισμούς.

(β) Στὸν οἰκουμενικὸ χαρακτήρα τοῦ προσώπου τοῦ Ἀβραάμ, τὸ ὅποιο μπορεῖ νὰ χρησιμεύσει ὡς τὸ κεντρικὸ στοιχεῖο, ὥστε ἡ οἰκουμενικὴ διάσταση τῶν διαθηκῶν νὰ ἀποκτήσει θρησκευτικὸ χαρακτήρα, καθὼς ὁ Ἀβραάμ θεωρεῖται πατέρας τριῶν μεγάλων θρησκειῶν, οἱ ὁποῖες στὶς μέρες μας εἶναι ἐχθρικά διακείμενες ἢ μία μετὸν ἄλλη.

(γ) Στὴν ἐλεύθερη ἐπιλογή πού προτείνει ὁ Δευτεροσηαῖας, ἡ ὁποία βοηθᾷ νὰ ἀποφευχθοῦν οἱ φανατισμοὶ καὶ ἡ τάση ὁμογενοποίησης τῶν ὑπόλοιπων μὴ χριστιανικῶν κοινοτήτων. Ὁ σεβασμὸς στὴν ἐλεύθερη ἐπιλογή τῶν ἀνθρώπων ὀδηγεῖ στὸ σεβασμὸ γιὰ κάθε ἐπιμέρους ἄνθρωπο καὶ κάθε θρησκεία καὶ ἀποτρέπει φαινόμενα βίαιου προσηλυτισμοῦ.

(δ) Ἡ παραπάνω πτυχὴ γιὰ σεβασμὸ τῶν ἀλλοθρήσκων γίνεται ἐμφανέστερη, ἂν συνδυαστεῖ μετὸν βαθεῖα καὶ ὑγιῆ ἐσωτερικὴ θρησκευτικὴ τῆς «καρδιάς» πού προτείνει ὁ Ἱερεμίας. Ἐπὶ πλέον ἡ χριστιανικὴ ἱεραποστολὴ δὲν θὰ ἔχει ὡς στόχο νὰ διδάξει μία θρησκεία σὲ κάποιους πού δὲν τὴ γνωρίζουν, ἀλλὰ ἀντίθετα, ἐπειδὴ ἡ διαθήκη τοῦ Θεοῦ βρῖσκεται στὸ ἐσωτερικὸ τῶν ἀνθρώπων, στὴν «καρδιά» τους, καὶ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι σὲ θέση νὰ γνωρίζουν τὸ Θεὸ ἐσωτερικά, θὰ ἐπικεντρώνεται στὴν «μαρτυρία» τοῦ χαρμόσυνου μηνύματος τοῦ «εὐαγγελίου», ἀσφαλῶς μετὸ ἔμφαση στὴν φιλανθρωπία καὶ στὴ βοήθεια τῆς πάσχουσας ἀνθρωπότητας, καὶ ὄχι σὲ μία ἐξωτερικὴ διδασκαλία

πὸν μπορεῖ νὰ προσφέρει ἀπὸ μόνη της τὴ σωτηρία. Ὁ «Νόμος» βρίσκεται μέσα μας κατὰ τὸ πρότυπο τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὅπου ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν «ἐντὸς ἡμῶν ἐστι».

(ε) Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο μπορεῖ νὰ ἐνταχθεῖ καὶ ἡ διαθήκη ποὺ ἔγινε μὲ τὸν Μωυσῆ, ἡ ὁποία ἐπίσης τονίζει τὸ θρησκευτικὸ χαρακτήρα καὶ τὴν προσωπικὴ σχέση τοῦ Θεοῦ μὲ τοὺς πιστοὺς του. Μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι ὁ Νόμος πλέον, σύμφωνα μὲ τὴ διαθήκη τοῦ Ἰερεμῖα, βρίσκεται μέσα στοὺς ἀνθρώπους. Ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ ἐσωτερικότητα δημιουργεῖ μία πιὸ προσωπικὴ σχέση μὲ τὸ Θεό.

(στ) Ἀκόμη καὶ οἱ διαθήκες μὲ τὸν Φινεὲς καὶ μὲ τὸν Δαυὶδ θὰ μπορούσαν νὰ ἐνταχθοῦν σὲ μία σύγχρονη προοπτικὴ. Μπορεῖ ἀσφαλῶς νὰ διαφωνεῖ κανεὶς μὲ τὰ βασιλικά καὶ ἱερατικὰ καθεστῶτα, ὅπως ἐμφανίζονται κυρίως στὶς χῶρες τῆς ἀνατολῆς μὲ τὴ μορφή τῆς δικτατορίας ἢ τῆς θεοκρατίας, εἶναι ὅμως γεγονός ὅτι ὑφίστανται καὶ μάλιστα ἀσκοῦν μεγάλη ἐπιρροὴ στοῦ λαοῦ. Ἴσως σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο νὰ χρησιμεύουν οἱ δύο αὐτὲς διαθήκες, καθὼς μποροῦν νὰ δημιουργήσουν τὶς προϋποθέσεις γιὰ ἕναν διάλογο μὲ τὶς ἡγεσίες τῶν λαῶν αὐτῶν τῆς ἀνατολῆς. Τέλος,

(ζ) Ἡ διαθήκη τοῦ Ἰεζεκιήλ καταφέρει καὶ συνενώνει ὅλες τὶς προηγούμενες, οἱ ὁποῖες ἔχουν διαφορὲς μεταξύ τους. Ὁ Ἰεζεκιήλ δίνει ἕνα πρῶτο δείγμα, περιορισμένο βέβαια στὰ ὅρια τῆς ἐποχῆς του, ποὺ οὐσιαστικὰ νομιμοποιεῖ τὴν παραπάνω σύνθεση ποὺ κάναμε καὶ τεκμηριώνει ὄχι μόνον μία θεολογία τῶν θρησκειῶν, ἀλλὰ καὶ μία παγκόσμια θεολογία τῆς ἀγάπης πρὸς κάθε τί διαφορετικό.